

P. A. FOGELSTRÖM

PAF4812 20.2 Stridsberg, O

8-

Sällskapet

83- på bokhandl. okt. 1963

O. A. Stridsberg

9

En gammal Stockholmares

Hågkomster

från

Stad och Skola.

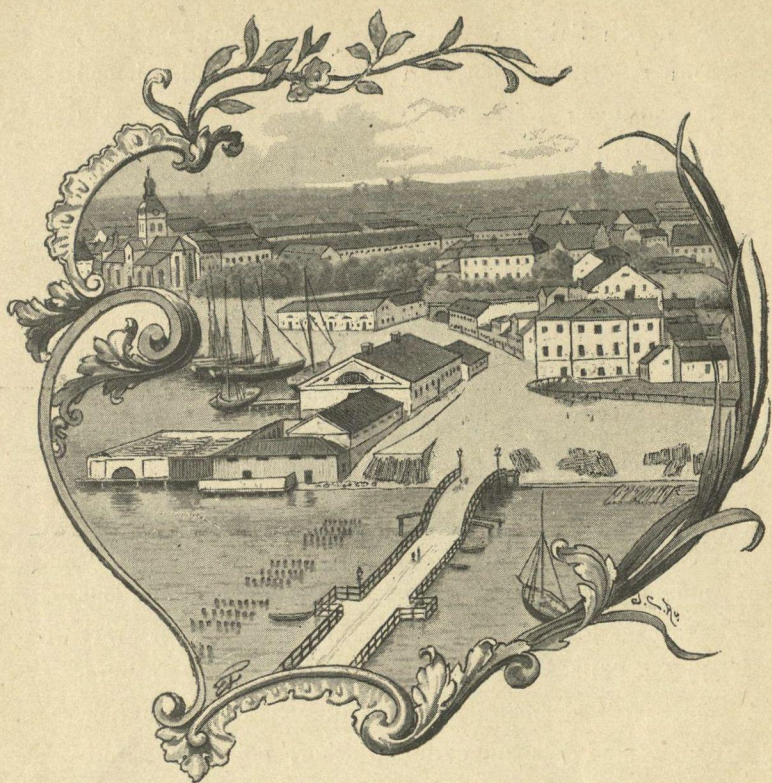

STOCKHOLM
FAHLCRANTZ & C:o.

STOCKHOLM, CENTRAL-TRYCKERIET, 1895.

STOCKHOLM, CENTRAL-TRYCKERIET, 1895.

STOCKHOLM, CENTRAL-TRYCKERIET, 1895.

Skeppsholmsbron och Blasieholmen på 1830-talet, sedda från Skeppsholmen.

Det Stockholm, jag ärnar tala om, är Stockholm under Karl 14 Johans senaste tid och Oskar 1:s begynnelseår.

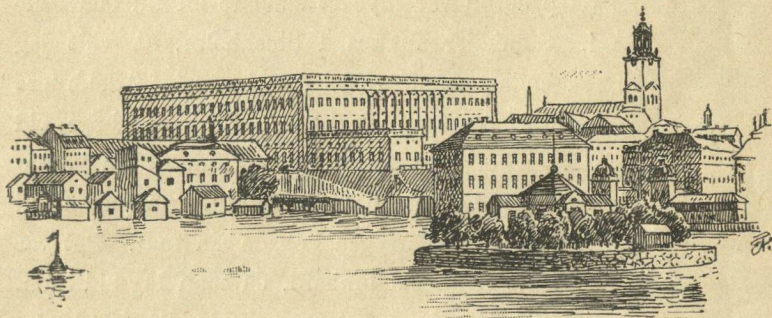
Hufvudintrycket, då man jämför hufvudstaden då med hufvudstaden nu, är, att Stockholm förut var en smutsig stad. Man plögade säga, att Stockholm liknade Konstantinopel i skönhet och snusk. Stockholm var därjämte en osund ort. Dödligheten var förfärande. Det var det friska vinddraget mellan Mä-

laren och Saltsjön samt Norrströms rinnande vatten, som räddade staden från att vara en pesthärd, och invandringen från landsorten fyllde de luckor, som nativiteten ej förmådde fylla, och gåfvo det öfverskott, som den ej mäktade gifva. Läget gjorde Stockholm vackert, och läget har ej förändrats.

Men däremot har terrängen undergått ej få ändringar. Sänkorna hafva fyllts, stränderna hafva inkräktat på vattnen, höjderna hafva aftagits, stuporna mildrats. Jag minnes t. ex. Götgatsbacken två gånger sänkt, och dock är den ännu ett allvarsamt hinder för trafiken. Att komma till Mösebacke var att göra en bergbestigning. De då obebyggda, nu bebyggda stadsdelarnas ytor hafva rent af omskapats. Östermalms nya kvarter, Vasastadens plåtå, Stadsgårdens ofantliga, lodräta, sprängda bergväggar göra det svårt att föreställa sig, huru landet förr såg ut. Fatbursjön på Södermalm har försvunnit. Där åkte hela denna stadsdels ungdom skridskor, pojkarne nämligen. Flickor syntes sällan på skridskor; det ansågs ej alldeles passande. De drogos på kälke på isen. Skidlöpning var en okänd sak. Fatbursjön var ett djupt träsk med ett bredt bälte af vass. Den stora Rosenbladiska egendomen, nu tillhörig den katolska församlingen, gick med sin trädgård ned till vattnet. Äfven denna ytterligt prosaiska vattensamling hade sin mystik: den sades hafva två bottnar. Nu är den fylld, och den södra järnvägsstationen upptager en del af dess forna område. Sinkens damm är äfven borta. Klara sjö finnes knappt till. Den gick förut

upp till den punkt, där Centralbanhallens yttre mur nu står. Och dit ned sträckte sig Kirsteinska husets trädgård. Kirsteinska husets plats intages nu af Hôtel Continental. Ännu på 1860-talet gick då varande rektorn vid Klara skola, Johan Söderlind, utför Lappgränd, öfver den tomt, som nu upptages af Centralplatsen och bangården, och kom då, strax nedanför, till en brygga, där han satte på sig skridskorna. Gamla Kungsholmsbron, en pucklig, bräcklig och ful uppstapling af pålar och timmer, i fortsättning af Gamla Kungsholmsbrogatan, är försvunnen. Nya Kungsholmsbron var betydligt längre och ruskigare, än den nu är, sedan stränderna vuxit ut. Intrycket af ruskighet minskades ej, då häradshöfding Lagerstråle där blef mördad. Nordväst om Strömsborg lågo två öfvervattensgrund, det ena ett stenröse, det andra en klipp-

Strömsborg och grunden därutänför.

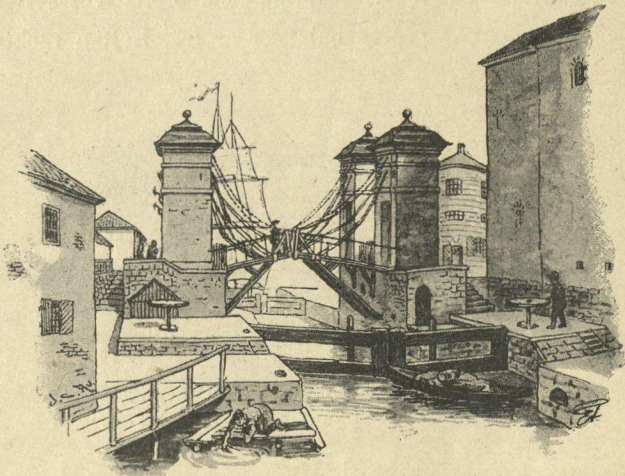
häll. På hällen stod en järnstång med en hvitmålad vindflöjel af järnbleck. Framför gafveln till det Keijzerska huset, hvilket har officiell persons intyg på att

nu vara det hus i Stockholm, som står mest i vägen, var plats endast för en rad träbodnar, i min barndom gulmålade, men förut röda: däraf namnet Röda bodarna. De stödde sig mot stenhuset, och vattnet gick upp till dem. Där var tilläggsplatsen för roddarbåtarna, som gingo till Riddarhusgränden. I hörnet af Rosenbad stodo två svarta syskontorn, afsmalnande uppåt, gjorda af gallerverk af järn. Midt emot, på andra sidan vattnet, stod framför mynningen af Myntgränden ett likadant tvillingpar. De stodo kvar efter ett börjadtt men öfvergifvet företag att bygga en hängbro öfver strömmen. Bärkablarna för bron skulle hafva hvilat på dessa torn. Hvilket år de borttogos, minnes jag ej. Strömgatan och Gustaf Adolfs torg tror jag ej hafva det ringaste inkräktat på vattnet. Från hörnet af Blasieholmen förde en flottbro öfver till Skeppsholmen.

Skeppsbron var mycket smalare än nu och hade träkaj. Stenkajer funnos i Stockholm, så vidt jag minnes, endast framför Slottet och Gustaf Adolfs torg och långs Norrströms norra sida. På Skeppsbron, vid Stadsgården och troligen äfven vid de andra hamnkajerna lågo kokhus, där besättningarna på de vid land liggande segelfartygen kokade sin mat. Det var förbjudet att hålla eld ombord, då man låg vid bron.

Stadsgårdens hamngata var smal. På 1840-talet hände det, att en brigg, som låg vid bron och lossade socker från Rio eller Bahia, kantrade, när en af de sista kistorna vindades upp mellan masterna och öfver relingen frades ned på landgången. Fartyget kantrade inåt land. Storrånocken stannade mot gatan,

och stortoppen sköt fram till vindskuporna på närmaste hus. Alla platser, där socker lossades, voro omsvärmade af kvinnor och barn, hvilka sopade hop från gatan det socker, som rann ur de ofta söndriga kistorna. Dessa voro af rödaktig brasiliansk ceder, som kallades sockerkisträ. Alla tjänsteflickors byråar

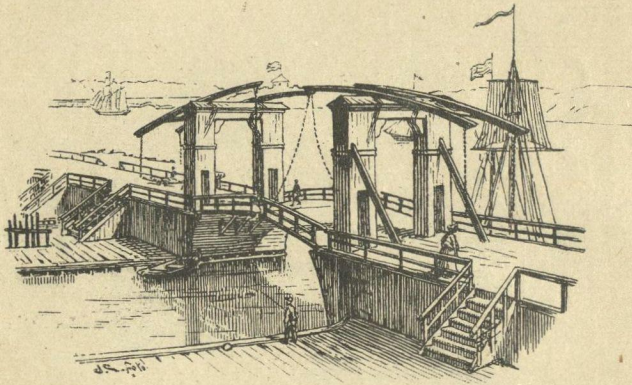

Röda slussen, sedd från Mälarsidan.

eller dragkistor voro af sockerkist, och i auktionsannonserna var »dragkista af sockerkist» en stående artikel.

Slussplatsen är fullständigt omskapad. Den nuvarande slussen är lagd där, hvarest Söderström förut framgick, och den gamla slussgrafven är dels öfverbyggd af Östra och Västra Slussgatorna, dels innesluten inom det låga stenhus, som sträcker sig mellan dessa gator. Den gamla slussen hade två broar. Den västra kallades »Röda slussen», den östra »Blå

slussen». Båda voro lyftbroar. Slussgrafven tycktes ej hafva blifvit fullbordad efter den ursprungliga planen, ty västra hälften var stenmurad, men murarna fortsattes öster ut af en träskoning. Röda slussens lyftbroar uppvindades medelst kettingar och tramphjul. Tramphjulen funnos i fyra klumpiga, fyrkantiga, röda och järnklädda torn. Blå slussens brohalfvor lyftes genom två par grofva balanser af trä, hvilka räckte

Blå slussen.

in öfver gatan. I den inre änden hängde järnkedjor. När broarna skulle upp, togo två, tre karlar tag i hvar kedja och tyngde ned balanserna. Kedjorna höggos in i hakar, som sutto i de grofva träståndare, hvilka buro upp balanserna. En vacker dag satte man in en enkel vef i hvarje pelare, och därefter behöfdes blott fyra man till att sköta hela arbetet. En brigg, som blifvit byggd på det nyanlagda Långholmsvarfvet, skulle föras ut i Saltsjön. Men den fastnade mellan Blå slussens något öfverlutande sidor. Det

drops och halades, först framåt, sedan tillbaka; men fartyget satt fastklämdt. Utrymme fanns däremot under kölen. Man sänkte fartyget ett stycke genom att borra det.

Södra slaktarhuset. Bakom detta Räntmästarhuset. Till höger, i fonden, musikkasernen på Skeppsholmen.

Söderström var öfverbyggd af en kvarn, som låg åt Mälarsidan. Nedanför kvarnen och äfven öfver Söderström låg, åt Saltsjön till, Södra slaktarhuset.

Planen, där Karl Johans bronsbild står, var alldeles fylld af en

hop låga och skröpliga byggnader, lika skröpliga som kvarnen och slaktarhuset. Där fanns åt Mälarsidan en

Gröna gången. Till vänster Blå slussen och ett fartyg i slussgraven. Till höger hörnet af Södra slaktarhuset.

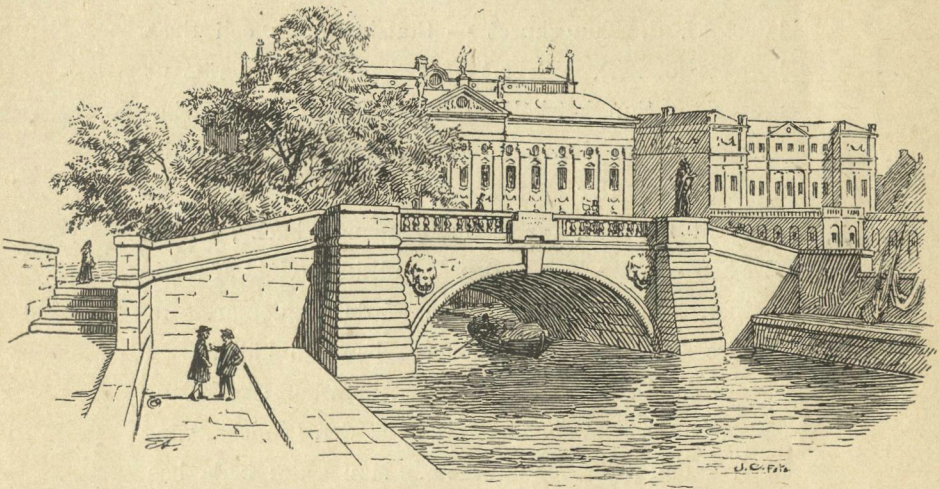
tarflig basarbyggnad af trä. Åt Saltsjön låg »Gröna gånge», äfven den en basarbyggnad, med hvita träpelare. Där hade grönsaksmånglerskorna sin plats, och det var dit fru Lenngren förlagt platsen för Malenas olycka:

»Malenas näsa satt på sned,
och det var händt i Gröna gången.
Hon kom att bråka med en smed,
och han knep hastigt tag med tången.»

Strax bortom Ragvaldsbro gingo bergen ned i sjön. Där låg ett litet hvitt hus med ett badhus, en båthamn och ett litet båtvarf, där båtar lagades och fingo inhyras öfver vintern. Stället hette Betlehem. När i Marryats Jakob Ärlig gamle Tom på ålderdomen skall skaffa sig ett stilla smågöra, väljer han båtlagning. Att bygga båtar kan han ej åtaga sig. Men att utsetta detta på skylten gick ej an. Han satte därför upp åt Thames en skylt, så lydande: »Här beställas och lagas båtar.» De, som beställde båtar, finge skylla sig själfva. Jag har alltid tänkt på gubben Tom, när jag tänkt på Betlehems båtvarf. På en liten afsats i bergstupan låg, högt öfver vattnet, ett annat litet hus, som lyste vänligt öfver sjön, och dit man kom på branta sicksackstigar utför berget. Där hade en af mina skolkamrater sitt hem. Ett stycke inåt Mälaren fanns Gubbhusets brygga, dit en väg med träd ledde från byggnaderna, som ligga på bergåsens inre sida.

Från den punkt, där västra slussbron nu ligger, gick, längs vattnet, en rad låga stenruckel med handelsbodas fram till Kornhamnstorg. Där dessa slutade, fanns vid stranden, omedelbart bredvid de s. k. fiskblöterskornas plats, ett offentligt cabinet d'aisances, ett ohyggligt, smutsgult träskjul. Följde man sedan vattnet åt, kom man till det beryktade »Flugmötet», barockt i åminnelse, den centrala samlingsplatsen för

sopor och afskräden från Staden mellan broarna. Den var omhägnad af ett plank. Under hösten, vintern och våren växte massorna, och slutligen lyfte de sig öfver plankets skydd. Långs planket gick, åt sjösidan, en smal träbro, som ledde till roddarbåtarna, hvilka förde passagerare till Ragvaldsbro. Man kan knappast tänka sig en kraftigare inrättning för spridande af smitt-

Riddarholmsbron.

ämnen än detta »Flugmöte». Hela denna massas inre var naturligtvis i jäsning. Vårsolen torkade det öfversta lagret, och vinden spred det stinkande dammet vidt omkring. Millioner af stora, feta flugor utförde återstoden af arbetet. Hvarje stadsdel hade sin egen, denna liknande inrättning.

Riddarholmskanalen var ansenligt bredare än nu. Munkbrons strand var tätt garnerad med de ekstoc-

kar, som förde grönsaker till Stockholm från egen-
domarna vid Mälaren. Järnvägen och ångbåtarna hafva
öfvertagit detta arbete. Riddarhusets gafvel gick ned
i vattnet. Öfver kanalen gick en stenbro med ett
hvalf, ett vackert arbete, som nedtogs då samman-
bindningsbanan byggdes.

Från den höga stenterrassen på Riddarholmen,
mellan f. d. Assistansens hus och f. d. Vrangelska pa-
latset (f. d. Kungshuset — Statskontorets och Svea
hofrätts lokaler), gick ett högt flervåningshus rätt ut
mot sjön, Sundhetskollégii hus. Där var ångbåtska-
jens ena ände. Den andra låg nedanför Marinförvalt-
ningens hus. Där stentrappan nu leder från terrassen
ned till hamnen, var en brådstupande backe, kallad
»Disken och Dasken». Den var alltid upplöjd af regn-
vattnet, och där åktes kälke af de ungdomar, som
mindre än andra voro rädda om ben och kälkar.

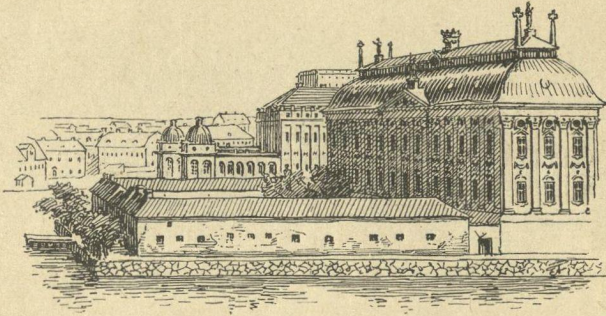
Nedanför Assistansen låg Åbomska simskolan,
och nedanför Norstedtska tryckeriet den Lindska, van-
ligen kallad Gjörckes simskola. Man sade: bada hos
Gjörcke. Han var arrendator eller föreståndare för
inrättningen. Hans fru sålde biljetterna och höll en
liten restauration. Om vintern hade hon dansskola.

Planen framför Riddarholmskyrkan var högre än
nu: det var den forna kyrkogården för Riddarholms-
församlingen. När mängden af tungt gods, som fors-
lades denna väg, kräfde lindrigare lutningar, sänktes
planen och backen. Man kom då ned till den gamla
kyrkogårdens botten. Likkistorna blottades, och många
vagnslaster ben bortfördes. Jag såg en ännu ej för-

tärd kista, på hvilken namnplåtens inskrift icke var bortrostad. Bräderna i gaveln hade skilt sig åt, och genom springan hade ett ännu rikt kvinnohår trängt sig ut.

Där Riddarhusets två vackra strandflyglar nu ligga, låg då, vid själfva vattnet, en rad låga sten- och träuckel, upptagna af materialbodar, ett hyrkuskverk och ett ridhus. Hela platsen, där Axel Oxenstiernas bild nu står, var en skräp-plats.

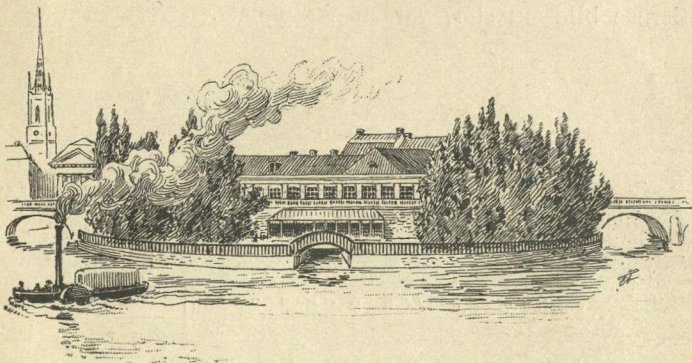
Riddarhuset och Riddarholmskanalen.

Rådhusets tomt gick ut i vattnet och hade en båthamn, som var omgärdad af ett pålverk med plank och vattenportar. Under Rådhuset voro fängelser. Fängelserummens fönster voro de låga, med järngaller försedda fönster, som vetta åt Riddarhusgränden. Denna väg gick man då för att komma ned till roddarbåtarna, som förde till Röda bodarna. Nu leder den till Vasabron. Cellfängelset fanns ej till.

Myntgatan och Mynttorget hade sina namn af Kungl. Myntverket, som låg i det nu varande kansli-

huset, huset med de ofantliga, omotiverade kolonnerna framför sig. Myntpressen stod i hörnrummet mellan gatan och torget, och pressens svängarmar syntes från gatan. Jag, en liten pojke, gick en dag helt naivt in, hälsade, ställde mig innanför dörren och såg på, och ingen sade ett ord.

Poliskammaren låg på Helgeandsholmen, i ett af de i detta ögonblick nyss försvunna husen. Strömpar-

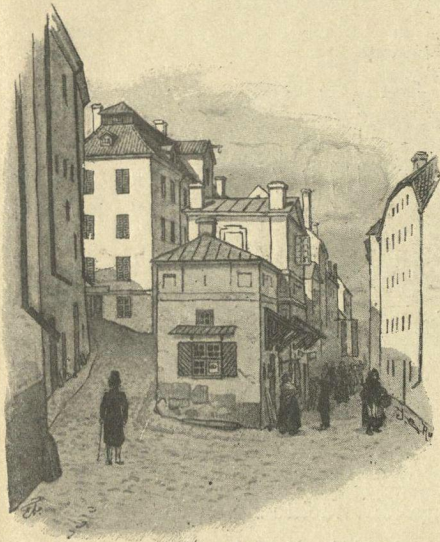
Strömparterren.

terren med sina sköna lombardiska popplar var delad i två halfvor genom en kanal, med en starkt hvälfd bro, obekvämt att passera för sina häftiga sluttningar. Denna form på broar var förmodligen en kvarleva af det kinesiska mod, som en tid under 1700-talet var gängse i Sverige, liksom i det öfriga Europa, och hvaraf Kinapaviljongen på Drottningholm är en frukt.

Skeppsbron var medelpunkten för handeln och rörelsen. Där låg, och ligger ännu, Rikens Ständers bank, den då enda bankinrättningen i hufvudstaden. Vid Skeppsbron hade alla exporthus sina kontor, och

där bodde ock de flesta grosshandlarne. Ordet »Skeppsbrofröken» var på den tiden, då benämningen fröken tillkom endast adelsdöttrar, den halft skämtsamma beteckningen för unga fruntimmer af de förmögna Stockholmsköpmännens klass.

Väster- och Österlånggatorna hafva ej ökats i längd eller bredd; men de äro gladare och ljusare genom husens större prydlighet och, särskildt under den mörka årstiden, strålande genom de talrika butikerna. Benikebrinken vid Österlånggatan var förr högst otreflig, såsom teckningen utvisar. I gafvelfönstret på det lilla huset var en bagarbod. I de flesta bagarbodar gick man ej in, då man skulle köpa bröd, utan i fönstret fanns en lucka af järnbleck med inpressad af-

Benikebrinken.

bild af en kringla; man knackade på luckan med sin slant, och brödet utstacks genom luckan.

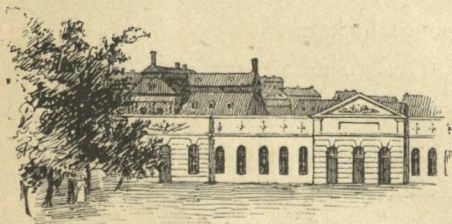
Karl 13:s torg hade ännu kvar sina präktiga lindalléer, återstoden af den forna Kungsträdgården, hvars lysande tid tillhör Gustaf 3:s regering och som skildras i Fredmans Epistel: »Mollberg, stå stilla, stå stilla vid grind!» Men också endast alléerna voro kvar; resten var en naken sandplan omkring Karl

13:s stod. Vid bilden stod en vaktpost, förmodligen för att hindra barnen att rida på de vackra bronslejonen. Längre fram i tiden togs vaktposten bort, och barnen lekte sedan ohindrade kring den gamle konungen och höllo bronslejonen blanka genom

Karl 13:s torg.

att rida på dem och sticka in de knubbiga armarna i deras gap. Det tycktes glädja både den gamle konungen och hans lejon. Långa Hamngatan sträckte sig en låg stenbyggnad med ovanligt höga, hvälfda fönster. Den kallades Arsenalen. I hörnet, där Konstföreningen sedan byggde sitt hus, låg ett litet ljust rödt trähus med ett schweizeri. Detta schweizeri ägdes eller förestods af ett litet välfödt fruntimmer, som bland ställets kunder gick under det mer humoristiska än anständiga vedernamnet »Bobban».

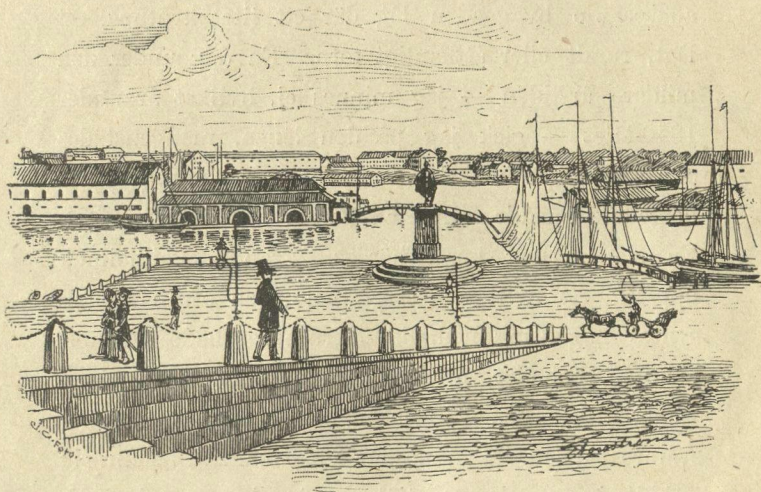

Arsenalén. Till vänster, bakom, det då varande Enkhuset.

Namnet Arsenalsgatan kom-

mer af den gamla Arsenalen, det f. d. De la Gardieska palatset, som låg på det nuvarande Karl 12:s torg. Palatset hade tagits till arsenal och sedan användts till dramatisk teater, och dess brand på 1820-talet hörde i min barndom till Stockholms förnämsta minnen, näst grefve Fersens mord.

Norra slaktarhuset låg på Blasieholmens strand, mellan gatan och strömmen. Det fanns ännu kvar,

Skeppsholmsbron och Blasieholmen med Norra slaktarhuset, sedda från Slottsbacken.

då Riksmuséet började byggas, och begagnades flera år till förvaringsrum åt en mindre anlitad afdelning af Kungl. Bibliotekets samlingar.

Nybroviken gick fram till den nuvarande Berzelii park. Där Berzelius nu står med sin bok och sitt skrifstift, var då en bassäng af grönt, stinkande vatten, småningom fylld af de sopor, som däri stjälpes, kallad »Katthafvet». Öfver den pöl, som för-

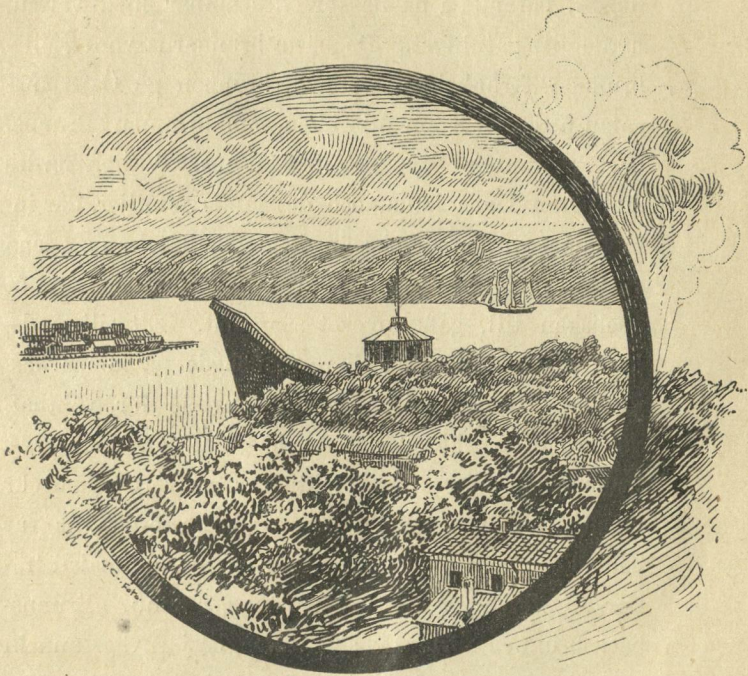
enade detta haf med Nybroviken, gick en träbro, Nybron, sned och vind.

Ladugårdslandet är nu rent af oigenkänneligt. Stranden var alldeles oreglerad, och husens baktomter gingo ned till vattnet.

På Kastellholmens öfversta klint låg, liksom nu, ett salutbatteri. Men i stället för den nuvarande affekterade byggnaden låg där ett litet kruthus, ett lågt, rundt eller åttkantigt torn. En dag under den mildare årstiden — jag minnes ej, hvilket år under 1840-talet — gick jag på den långa, mångenstädes ofta vådliga träbro, Sutthofs bro, som längs de södra bergens fot ledde från Stadsgården till Södra varvet. En stark, tung knall hördes. Från Kastellholmen uppsteg ett hvitt och svart moln, och ofvan molnet syntes någonting nedfalla. Kruthuset hade sprungit i luften, och det var flaggstången, som jag såg återvända till jorden. Ingen människa blef dödad eller svårare skadad. Den postande båtsmannen befann sig i skyllerkuren. Kuren stälptes öfver honom och skyddade honom mot de kringlungade och nedfallande byggnadslämningarna.

Roddbåtarna, som gingo mellan Skeppsbron och Djurgården, togo ofta en genväg genom sundet mellan Kastellholmen och Skeppsholmen. De landade vid »Rundstyckesgränd», nedanför de brädgårdar, som lågo mellan Alkärret och Allmänna gränd. Rundstyckesgränden ledde i skarpa vinklar uppför och utför åsen, på de nakna, gropiga berghällarna, mellan

höga brädgårdsplank, till ett litet vakthus med en grind, där ett rundstycke skulle erläggas för inträde på Djurgården. Som man sällan hade rundstyckesmynt, betalade man en hvitten, äfven kallad styfver,

Kruthuset på Kastellholmen och flottans mastkran.

d. v. s. $\frac{1}{2}$ öre. Djurgårdsstaden fanns till, mycket ruckligare än nu.

Stockholm har efter 1848 troligen förändrats lika mycket som under hela tiden från Karl 12:s död till nämnda år, och det var ännu i mångt och mycket Bellmans Stockholm.

Kan en nutida stockholmare rätt tänka sig in i vanorna på en tid, då allt vatten, som i hufvudstaden förbrukades, måste tagas ur brunnarna, ur Mälaren eller ur Saltsjön? Vattenkärror samt karlar och tjänsteflickor, bärande i ok flaskor eller ämbar med vatten, hörde till gatulifvet. De bästa brunnarna voro Slottsbrunnen, Brunkebergsbrunnen, brunnen på Österlånggatan nedanför Köpmanbrinken, samt brunnen i Brunnsbacken framför Bryggarämbetets hus. Vatten fördes ända från Haga källa, och det fanns familjer, där intet annat vatten dracks än detta. Tillåtelsen att taga vatten i slottsbrunnen, som ligger inom slottet, åt obeliskens till, gafs mycket sparsamt. Ett tillståndskort, infattadt i glas och ram, hängde på kopparflaskan och skulle vid anfordran uppvisas för vakthavande slottsknekt eller postande soldat. Brunkebergsbrunnens nu varande präktiga stenöfverbyggnad är tagen från en igenfylld brunn på Stortorget. Förut hade den förra öfver sig endast en ful, gulmålad träkur. Österlånggatans brunn tjänstgör ännu. Brunnsbacksbrunnen förlorade sitt vatten, då järnvägstunneln under Södermalm borrades. Den hade två ådror. När det var uppsjö, blef den ena ådern salthaltig. Brunnar funnos dessutom på mångfaldiga ställen, inom enskilda hus, många säkerligen med dåligt, ofta med hälsofarligt vatten. Fartyg, som gjorde sig färdiga till afsegling, togo sitt vattenförråd ur Norrström. I det midtersta hvalfvet af Norrbro hängde två kedjor ned, och i dessa hakade sig ibland de vattenhämtande båtarna fast. Var det uppsjö, fick ett fartyg vänta

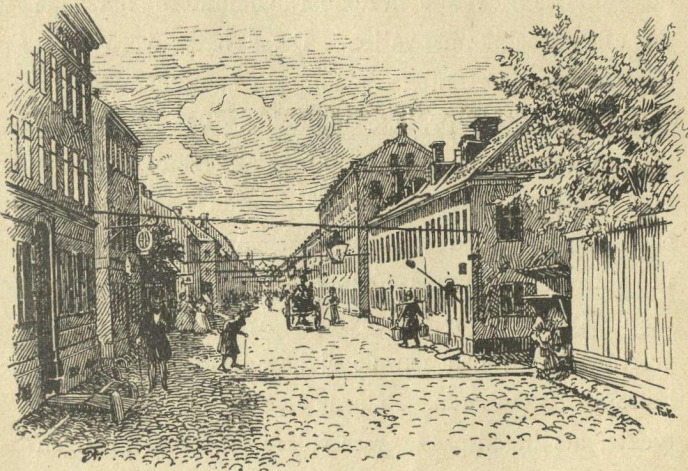
eller taga vatten från närmaste brunnar, hvilket dock
ogärna sågs af de om dugligt dricksvatten redan starkt
konkurrerande tjänsteflickorna. Bland de många gag-
neliga verk, som skapat det nya Stockholm, är dess
vattenledning ett af de främsta, kanske det främsta.
Den bröt snuskets herravälde.

Klosettfrågan — sauf votre respect, Madame —
var då en mycket illa besvarad fråga. Arbetet sköttes
af män och kvinnor, som två och två buro tråkärlden
på stång. Deras nattliga besök var alltid motsedt med
oro. Ringklockor vid portarna funnos ej, endast port-
klappar. Först bultades med klappen, och då ej ge-
nast ett ljus syntes i ett fönster eller ljudet af dörrar,
som öppnades, eller springande i trapporna förnams
af de bultande, togo dessa till stänggen och dundrade
därmed på porten. Alla invånare i huset och i de
kringliggande väcktes. I många hus lågo klosetterna
på vinden; det var fallet särskildt i staden inom bro-
arna. Då skulle de tjänstförrättande forsla sin börda
utför trapporna, och olyckor inträffade. Och så det
högröstade talet, råheterna och svordomarna i den
tysta natten. Att möta ett sådant par på gatan var
vidrigt, stundom icke utan fara för den, som ej full-
ständigt behärskade sig. Var det slädföre, hade hvart
par två tunnor att forsla på kälke. I utförsbackarna,
i synnerhet på Södermalm, ställde sig karlen bak på
medarna, och så körde detta fruktansvärda åkande
artilleri utför de branta sluttningarna. Kvinnan kom
vandrande efter. Icke sällsynt, att i någon af de

rännstenar, som gingo tvärs öfver alla gator, pjeserna demonterades och slungades ut från lavetten. Temperaturen under noll och nästa snöfall afhjälpte det första obehaget. Men gatuisen borttogs ej, och med vårtöet kommo vinternätternas dolda synder fram för ögonen, och icke ensamt för ögonen. Men anspråken på snygghet voro små, sederna voro »enkla». Ja, osnyggheten var oerhörd, och dock hade, efter hvad tillförlitliga uppgifter lära, stora förbättringar gjorts efter 1834, Sveriges första koleraår, hvars ohyggligheter ingen då lefvande Stockholmsbo väl någonsin mäktade förgäta.

Gatuläggningen var jämmerlig. Den bestod utslutande af kullersten, de beryktade »pepparnötterna». Jag minnes den tid, då icke ens Drottninggatan, då Stockholms förnämsta gata, hade trottoarer. Det var därför, som Norrbro med sina släta gångbanor var den mest begagnade promenadplatsen. För männen nämligen, ty fruntimren promenerade mycket litet. De sutto i fönstren. Det var också plågan att gå på dessa gator, som gjorde, att afstånden föreföllo så långa, längre än i det nu mycket vidsträcktare Stockholm. Det kunde för en Södermalmsbo gå årtal förbi, innan han kom till Kungsholmen eller Ladugårdslandet. Ehuru född i Stockholm, hade jag hunnit bli tjuguåring, innan jag första gången gick öfver Ladugårdsgärdet. Att stockholmskorna — liksom svenskorna i allmänhet — hafva små fötter, var en föga känd sak. De nödvändigt grofva och stora skodonen hind-

rade denna kännedom. Likornssk rning var allmän husslöjd. L dergaloscher begagnades af karlarne, yterk ngor af fruntimren. Galoscherna glappade förskräckligt, och smutsen st nkte upp efter hela vaden, ofta upp på halfva ryggen. Fruntimren begagnade inomhus låga, tunna skor, nästan dansskor; de kallades »vända skor». Dessa bundos med svarta siden-

Drottninggatan söderut från hörnet af den nuvarande Tunnelgatan.

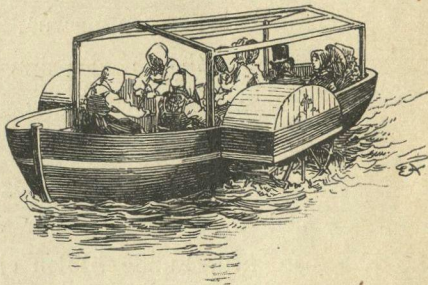
band i kors öfver vristen, och så kn tos banden kring smalbenet. Den korta klädningen l t den hvita strumpan och de korslagda banden synas. Karlarne begagnade h gskaftade stöflar.

Gaturenh llningen var svårskött genom den dåliga stensättningen och genom att äfven rännstenarna voro satta med kullersten. Inga kloaker funnos. Gatuisen kvarl g ostörd, tills vårsolen och körningen började göra gatorna omöjliga. En stockholmare senterade

lifligt följande punkt i C. J. L. Almqvists rättstafningslära: »En riddare så bård gick ut till Djurgården för att äta våfflor; men modden var så svår, att han med fasa vände om.» Jag svarar dock ej för, att Almqvist stafvade orden så.

Kommunikationerna voro naturligtvis mycket underlägsna de nu varande. Roddarmadammerna härskade på alla Stockholms vatten. Deras båtar voro groft byggda, men förträffliga genom sin stadighet, och de voro, såsom jag tror, icke tungrodda. Två långbänkar följde sidorna och gingo ihop med aktersätet. Årona voro ovanligt långa, voro väl gjorda och smidiga, och årtagets längd var betydlig. Årbladet lyftes ej ur vattnet vid årans förande bakut till nytt årtag, utan släpades öfver vattenytan. Årona gingo mellan grofva klossar, och när de ej begagnades, hängde de i stroppar utombords. Båtarne afgingo, när gummorna tyckte, att ingen passagerare vidare var för den gången att vänta, och de istigna passagerarne tyckte alltid detta långt förr än gummorna. De olika åsikterna framställdes af båda parterna, och roddarmadammernas sätt och färdighet att uttrycka sina åsikter voro rikskunniga. Frasen: »ovettig som en roddarmadam» lefver ännu. »Ett vet jag, som aldrig dör, . . .» säger Havamal. När gummorna sutto i sina båtar och vändade kunder, fördrefvo de tiden med konversation — ett artigt uttryck — strumpstickning, drefrepning och kaffedrickning. Kaffet dracks på bit, ur fatet, icke ur koppen. Deras tunga var lika fruktad som åkar-

drängarnes; men deras lif var ock lika hårdt som desses: ute i ur och skur. Roddargummorna hade på vissa farleder medtäflarinnor i dalkullorna. Dessas båtar voro smäcrare, smalare och längre. Roddtakten var ovanligt snabb; det var, som om årbladet knappt hann doppas ned, och man hörde på långt håll deras rodd genom smällarna i vattnet af årorna och det starka skvalpet. Det var vanan från Dalarnes älfvar och sjöar, och den är där ännu den samma. Den, som sett kyrkbåtarna på Siljan, kan säga, huru dalkullorna i Stockholm rodde. De lämnade sedan årorna och togo till vefven på de s. k. vefsluparna. Dessa voro betydligt större, hade hjul och voro utrustade med suntält. De voro ångsluparnas närmaste föregångare och sades gå med dalånga.

Vefslup.

Mina föräldrar bodde vid Riddarfjärden. Vi barn voro därför stora kännare af Mälarens ångfartyg och kunde säga deras namn, så snart de sköto fram inom sjötullen. Jag minnes utseendet på Ellida, Ormen länge, Örnen, Dalarne, Västmanland, Sjöhästen, framför allt på Yngve Frej. Alla voro naturligtvis hjulbåtar, alla voro säfliga, Örnen mest. Han användes gärna af ordenssällskap och framgick med en stormästares värdiga gång, men var ovanligt ful. Da-

larne såg ut som en likkista. Yngve Frej var hvitmålad, någonting då alldeles nytt och högst kokett. Däcket sköt ut öfver skeppsidorna och stöttades mot dessa medelst sneda stöd. Däcksutrymmet blef därigenom ovanligt stort. En bild, med hjälm, mantel och svärd vid sidan, som föreställde den andre konungen af Ynglingaätten — Sigge Fridulfsson var ju den förste — satt i fören. På alla ångbåtar fanns på fördäck en kettingkista, som på skenor kunde rullas tvärs mellan relingarna, då fartyget ej låg rätt på kölen. Hjälpte ej detta, kunde man ibland få höra kommandoropen: »Passagerare babord!» — »Passagerare styrbord!»

En och annan af ångbåtarna hade enkel maskin: med blott en vef. När vefstaken stannade rätt upp och ned, kunde hjulen ej röras. Ett par man skickades då upp på hvart hjulhus. Luckorna öppnades, och karlarne tryckte med fötterna på hjulen och förde därmed vefstaken öfver den döda punkten. Detta gjordes oftast vid landläggning, då backning alltid behöfves. Maskinen stoppades långt från bron, på det att man måtte vara fullt färdig att slå back.

Nyare båtar voro Raketen och Kometen, som gingo på Norrköping, genom Södertälje kanal. Deras namn skulle angifva en dittills ouppnådd snabbhet. Favoriter voro de hos strandboende pojkar, emedan de höga svallvågorna, halft fruktade, läto en gunga duktigt.

Alla dessa båtar använde ved till bränsle. Vedtrafvarna upptogo stor plats på däck, då endast en del

af veden hade rum inunder. En lång kvast af gnistor syntes i mörkret stå ut ur skorstenen, och skogseldar orsakades litet emellan af ångbåtar. Suntälten fattade ofta eld. För däckspassagerarnes skydd mot regn, storm och köld var intet af skeppskonstruktören gjordt, icke ens på de hafsgående fartygen. I fören sutto, fästa på relingen, två eller fyra korta kanoner, nickhakar. Man sköt med dessa för att signalera fartygets ankomst, på de större fartygen fyra, på de mindre två skott, oljud, ännu gagnlösare än det nutida skränet från lokomotiven.

Aristokraterne bland Stockholms ångfartyg voro Svithiod och Gauthiod, som gingo på Lübeck. Den gamle kapten Nylén, som förde den ena af dessa båtar, var ett mönster af en skeppare på ett passagerarfartyg, pålitlig och försiktig, vänlig och bestämd. Han var hedersborgare i Lübeck.

Något, som nu mindre än förr synes i Stockholm, äro skärgårdsekorna. De försågo staden med filmjolk, bär och fisk, särskildt strömming. Många hade flera mil in till staden, och redan på kvällen började de gifva sig i väg för att på tidiga morgonen vara vid Fiskarhamnen. Det var alltid ett nöje att se de långa, sega och elastiska årtagen, som utmärka skärgårdsboarne.

Massan af landtåkdon har ock mest försvunnit. Järnvägarna forsla säkrare och snabbare. Hemfärden gjordes ofta i vild fart, och detta redan inom stadens område. Hästarna voro ifriga att komma till sitt

stall; och då de dessutom voro illa inkörda och husbonden hade stark brännvinslast inombords, kan man tänka, hurudan körseln var.

På Södermalm voro Sorundaboarne en vanlig syn. De buro ännu sin sockendräkt, och Sorundabon har ännu i dag mycket gammalt kvar i sina vanor, långt mer, än man skulle vänta hos en befolkning i hufvud-

Sorundabonde.

stadens närhet. Karlarne buro fotsid blå rock med skört, ytterst kort i lifvet, så att de två messingsknapparna bak sutto högt upp i ryggen. Kragen stod upp i nacken. Där mötte den den höga svarta hatten, hvars bakre brätte var uppvikt för att gifva plats åt rockkragen. Hade bonden köpt ny hatt i staden, satte han den på hufvudet, med omslagspapperet och segelgarnet kvar. Om sommaren brukades grön skinnkaskett. Västen var månggrandig, knäbyxor af skinn, gula; stöflarna hade höga skaft. Ofta bars ett nästan fotsidt skinnförkläde, som spändes öfver axlarna och omkring midjan. Var bonden full, och det var han merendels på hemvägen, så var för pojkar frestelsen att med snöboll få af honom hat-

stadens närhet. Karlarne buro fotsid blå rock med skört, ytterst kort i lifvet, så att de två messingsknapparna bak sutto högt upp i ryggen. Kragen stod upp i nacken. Där mötte den den

ten, helst den med ett tidningsblad omlindade nya, öfverväldigande. Spannet bestod stundom af en häst och en ox eller ko.

Ett slags folk hörde man mycket till i forna dagar: tornväktarne — jag menar: de bidrogo mycket till de ljud, som då hörde Stockholm till. Det var ett flitigt göra, de hade. Kl. 4 på morgonen ringdes i alla kyrktorn med lillklockan; likaledes kl. 8. Kl. 10 klämtades med storklockan; likaledes kl. 4 e. m. Åter ringdes det kl. 7. Sedan kom tutningen i lur för hvar hel timme, från och med kl. 10 på kvällen till och med kl. 3 på morgonen, lika många stötar i luren, som det var timslag. Men denna serie af läten gjordes två gånger å rad: åt två sidor af tornet. Att kl. var 12 på natten, meddelades således från de flesta kyrktornen genom 40 särskilda ljud: först tornurets fyra inledande heltimmesslag, därpå de tolf timslagen, slutligen de 12 tutningarna, två gånger å rad.

Men tornväktarnes allvarliga göromål var att tillkännagifva eldfara. När tornväktaren fick se eld, gick han ned till klockorna, slog upp tornluckorna, och nu hördes de djupa, skrämmande klockskrällarna, teeknen till fara för lif och egendom. Nattetid i synnerhet gjorde dessa ljud djupt intryck: man visste, huru otillfredsställande eldsläckningsanstalterna voro. Om dagen uthängdes en röd flagg åt den sida, där elden var, om natten en lanterna. De tornväktare, som ej sågo elden, rättade sin klämtning efter de andras, som vore elden närmare. Hvarje stadsdel hade sitt antal slag,

slottet sitt. Slagen gjordes tätt efter hvarandra. Var elden betydlig, upprepades slagen strax. Ju mindre faran var, dess längre voro uppehållen mellan signalerna; slutligen dogo klockljuden ut, liksom elden utdog. Men ej nog med klämtningen — och ännu längre tillbaka hade kanonskott från Artillerigården hört till signalerna — trumslagare utsändes från kaserierna, och de slogo larm på alla hufvudgator.

Kunde buller och larm uträtta något godt i denna värld, så hade eldsläckningsväsendet i Stockholm varit förträffligt, ty eldsläckningsarbetet utfördes under stort skräll. Det var hufvudsakligen garnisonen och stadsvakten, de s. k. »korfvarna», som serverade sprutorna. Dessa, jag menar sprutorna, voro klumpiga och tunga och hade mycket små hjul. Sprutan n:o 12, den berömda Tolfvan, som var placerad på Söder, var en af de kraftigaste och väckte alla pojcars beundran, då den under ett ohyggligt dån kördes öfver den ojämna stenläggningen. Hvar spruta ledsagades af ett stort, rundt kar, svartjäradt, stående på ett lågt underrede med ytterst små hjul, ej större än stora trissor. Emedan ingen vattenledning fanns, måste vatten skaffas fram genom körning från brunnarna och från de pumpar, som funnos på några ställen af Stockholms stränder. Detta ålåg alla åkare och hyrkuskar; andra ägare af verkhästar hade att lämna dragare till sprutorna. Sprutor drogos ock af sitt manskap. Vattentunnorna voro små för att kunna komma fram på oländiga och trånga platser. Ropet: »Mera vatten!» hördes vid en eldsvåda öfver allt an-

nat larm och skrik. Ty larmet och skriken gäfvö intryck snarare af ett upplopp än af ordnadt arbete. De stora sprutorna pumpades af 12 man, och dessa 12 man nedlade en ej ringa del af sin energi i sång, d. v. s. i skrån. Manskäpet bar grå — möjligen en gång hvita — långrockar och svarta, lackerade eller oljemålade hattar med rund kull och ofantliga brätten. Från de närmaste husen sändes ofta brännvin till folket, hvarigenom hvarken larmets intensitet minskades eller arbetets ökades. När elden var slut, utsändes den s. k. glädjetrumman, d. v. s. trumslagare genomvandrade hufvudgatorna och väckte dem af befolkningen, hvilka möjligen sofvo, för att meddela den glädjande underrättelsen, att all fara från en i en aflägsen stadsdel inträffad och för dem ofarlig eldsvåda nu var öfverstånden. De till ålder komna stockholmare, som nu se brandkåren störta genom gatorna och se befolkningen nästan aktningsfullt gifva plats; som veta, att oftast de brandhotades närmaste grannar först genom sprutornas ankomst underrättas om, att fara är å färde: de särskildt känna — och uttala nog ock — sin tacksamhet mot dem, som utföra sitt tysta och snabba, kunniga och kraftiga, ofta farliga arbete, och mot dem, som skaffat Stockholm dess förträffliga brandkår.

Strålförare.

Eldsvådor voro och äro dock icke dagliga tilldragelser. Stadsvakten, »korfvarne», hade en jämnare tjänstgöring i att föra fångar från fängelserna till polisen och domstolarna samt från dessa tillbaka. Det gjordes alltid till fots, och dessa transporter hörde till det dagliga gatulifvet i Stockholm. Stadsvakten hade sin kasern vid Tjärhofsgatan på Söder, den nu s. k. Sievertska kasernen. Den hade ett corps de garde (på stockholmska »kålegal») i rådhuset. I parad hade stadsvakten gevär med bajonett, annars endast huggare. Vanligen ledsagades en fånge af en ensam stadssoldat. Men gröfre brottslingar gingo mellan tvenne och voro stundom fängslade med handbojor. Någon gång äfven med fotbojor. Det var ingalunda alldeles sällsynt, att vakten mot tredskande fångar använde flata klingan.

Kvinnliga fångar fördes af särskilda stadstjänare, som officiellt benämndes »separationskarlar», men på folkspråket kallades »paltar». Jag minnes dem obehäpnade, försedda endast med käpp.

Åkarne härskade på Stockholms gator, liksom roddargummorna på dess vatten. Droskorna voro obe-

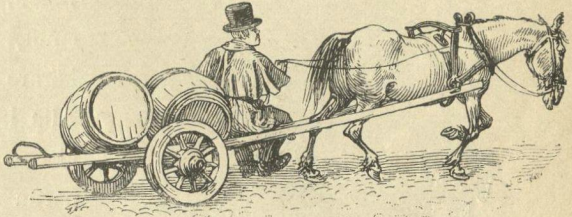

Stadssoldat förande en fånge.
Teckningen från 1830.

Separationskarlar med kvinnliga fångar.
Teckningen från 1830.

kväma och osnygga. Långkärrorna — hvilken form på åkdon berättades hafva af långresande ansetts möjligen kommen från själfva Rom — voro de vanligaste arbetshjuldonen. Körsvennen kallades långåkare och var klädd i ett fotsidt läderförkläde, som räckte upp till halsen och omslöt hela kroppen. Han satt på tvären, på ett smalt bräde, tätt

Långåkare, här klädd i skinnkrage.

bakom hästsvansen. Ved forslades på höga, korta enbetskärror med sidoskalmar. Tre sådana kärror rymde en famn ved, Stockholmsfamn. Vedlassen voro konstigt upptornade. Hästarna voro eländiga och utmagra; rebben, rygg- och ländkotor tycktes vilja tränga ut genom huden. Sår syntes under lokorna, och knäna voro ofta blodiga, ty dessa hästar stupade lätt för de tunga lassen och den häftiga körningen. Åkardrängen gick bredvid hästen — lasset var för högt och rackligt, för att han skulle kunnat sitta därpå — ryckte med den ena armen af all makt i tömmarna, så att djurets mun af betslet var uppsliten och söndrig; med den andra slog han oaf-lätligt med de långa tömändarna hästens rygg, sidor och buk, under en oafbruten ström af svordomar. Lasset tömdes på det sätt, att hästen spändes från och lasset stjälpes baköfver med skacklorna i vädret, så att veden med stort buller störtade i gatan. På

återvägen stodo körsvennerna, fortfarande slående och svärjande, på de tomma kärrorna, och nu gick det i dundrande fart på de knaggliga gatorna. I de djupa rännstenarna, som vid hvarje tvärgata gingo öfver

Åkare på tom vedkärra.

vägen, slogo hjulen häftigt emot, så att kärra och körare hoppade i luften. Alla körande, utom kärråkarne, passerade rännstenarna i skridt. Droskuskarne voro något bättre än drängarne, som körde kärrorna, men voro tillräckligt dåliga ändå. Det var alltid gräl om betalningen, ty de begärde alltid mer, än taxan föreskref. Intet ensamt frun-

timmer vågade den tiden sätta sig i en åkardroska.

Allt detta har nu blifvit bättre, människor och djur, genom bättre behandling. En syn, sådan som jag beskrifvit, skulle gifva en nutida stockholmare en nyttig lärdom i tacksamhet mot nu varande skick och gifva honom en nyttig misstro till lofprisarne af allt gammalt. Sådana smådrag gifva ock ledning vid bedömandet af mycket annat.

De enskilda ekipagens antal var ansenligt. Nu hafva hyrkuskverken, som alltid skött sig väl, befriat äfven de förnäma och rika familjerna från nödvändigheten att hålla hästar, åkdon och kusk.

Af den gamla gatubelysningen finnes ej ett spår kvar. Snedt öfver de större gatornas korsningar med bigator voro kedjor med mycket långa länkar spända mellan två motstående hushörn. Kedjan uppbar på ett tåg en s. k. argandsk lampa i glaslykta. Lyktan hissades upp och ned med en vef, som satt i ett litet skåp, fäst i husväggen. Lampan var en icke synnerligt gammal förbättring af äldre konstruktioner och lyste väl, efter den tidens erfarenhet om god belysning. Lågan omslöt af lampglas. Dessa lampor fordrade mycken skötsel för att brinna ordentligt. En gång om dygnet firades lampan ned, midt i gatukorsningen, olja påfylldes och vecken klipptes. Vid blåst svängde lyktan häftigt och rann stundom. Det senare var ofta fallet med lyktorna på bigatorna. De sutto på järnarmar, som voro fästa i husväggen, och kallades »vargögon». Lampans konstruktion var en antik lampas, men den var af järnbleck. Lågan var utan glas, brann illa och rökte merendels. Det sades, att »de gjorde mörkret synbart». När almanackan angaf månljus, tändes ingen gatulykta, äfven om himmelen var molntäckt: däraf det ännu hörda ordet »polis-månsken».

Inomhus användes mest talgljus; vaxljus voro dyra, och stearinljus en ung uppfinning, som först på 1840-talet gjorde sig allmänt gällande. Det var i en familj ej enhvar lämnadt att sköta ljussaxen; icke alla, som kunde snyta sig själfva, fingo snyta ljusen. Man klippte ofta för djupt och släckte ljuset. Detta orsakade mycket mer besvär än nu, ty stryksticks-

askarna i huset voro ej många; fosforstickorna voro nämligen en ny uppfinning. De stickor, som före dem användes, voro mer än kvarterslånga, flata och tunna, afspetsade i båda ändar, och voro där svafflade. Man tände dem på glöden i spisen eller på elddon, bestående af stål, flinta och fnöske, och de voro gjorda till att tända elden i kakelugnen och i köket.

Öppna spisar voro ännu allmänna, och vedåtgången var därför ofantlig. Jag tror, att de första järnspisar, som förekommo i Stockholm, tillverkades på Sjöbergs verkstad på Kungsholmen. Från samma verkstad kom ock en förbättrad konstruktion af brandsprutor, och den, som råkar bläddra i gamla årgångar af Stockholmstidningar, måste litet emellan träffa på denna firmas illustrerade annonser. Firman förbättrade icke blott spisar och sprutor, den förbättrade äfven sättet att annonsera.

Ett af de yrken, som då ej funnos till, var brefbärarnes. Man fick själf på posten taga reda på, om man hade bref, och fick själf draga försorg om, att bref komme dit. Posten utsatte ju i sin förstuga listor på de personer, hvilkas namn stodo på ankomna bref. De kunde se efter. Och de, som nödvändigt ville skrifva bref, kunde åtminstone göra sig det besväret att skaffa dem till posten. Det var saker, som ej anginge postverket. Brefväxling var därför ej en så lättvindig sak som nu. Brefkuverter funnos ej att köpa; dem fick man själf tillklippa. Vanligen förseglade man själfva det skrifna bladet; men en del af det skrifna gick

alltid förloradt vid brevets brytande, i synnerhet om sigillack användts. Sedan skulle brevet skickas till posthuset, som låg vid Lilla Nygatan. En och annan kryddbod åtog sig visserligen att mot ersättning sända

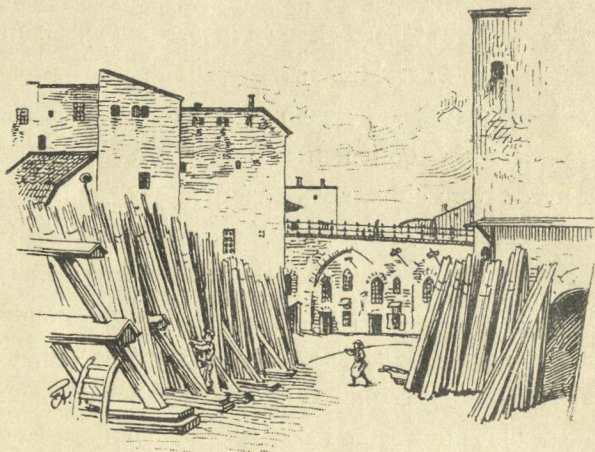
Mallénsk brefbärare.

bref till posten. Men den första verkliga lättningen kom, då Mallénska postgången inrättades. Om denna kan läsas en pålitlig och fullständig beskrifning i C. Lundins förträffliga bok *Gamla Stockholm*. Denna bok ger läsaren hela stämningen från fordom — jag törs ej använda uttrycket: hela doften från fordom. Postafgifterna voro olika, allt efter orternas afstånd. Inga frimärken funnos, inga breffådor. Hur skulle man våga sätta ut lådor vid allmän

gata, tillgängliga för tjufaktiga eller okynniga händer! Men det dröjde ej länge, innan man vågade det, och med lysande framgång. Vi stode på en annan punkt, om en liknande insikt i och tilltro till allmänhetens sunda förstånd funnits hos andra af rikets ledande personer. Men förakt och missaktning för »paket» var en tidens skötesynd. Brevven betalades kontant i postluckan. Denna stängdes kl. 7 e. m., och sent på kvällen hördes de afresande postiljonernes horn-signaler på gatorna. Posten fördes på öppna bondvagnar eller på »rapphöna», och postiljonerne buro sabel vid sidan och pistoler i bältet.

Bland de ljud, som numera ej höras i Stockholm, bör ihågkommas järnskramlet från järnvägen på Söder-

malm, hela sänkan mellan Mälaren och Saltsjön, där järnvägen nu framgår. Järnet kom på jakter från hamnarna i Västmanland: Västerås, Strömsholm, Köping, Arboga, och upplades hos brukens kommissionärer i järnvägen. Därifrån utskeppades det sedan åt Saltsjösidan. För de stora järnmassornas forsling och flyttning voro järnbärrarne till. Hvar karl hade på

Järnvägen på Södermalm.

ena axeln en läderkudde, järnklädd ofvanpå och på inre kanten försedd med en uppstående järnskifva, som skyddade hals och hufvud. De långa järnstängerna slog under gången mot hvarandra och gafvo starkt ljud. Fartygen, som lastade järn, lågo ute på strömmen, och järnet fördes ut till dem i pråmar. Järnbärrarne gingo upp på pråmen på en landgång och slungade så med en knyck sin tunga börda ned på pråmens botten. Det gaf ett starkt skrammel. Prä-

marna bogserades sedan ut till de lastande fartygen af dessas besättningar. Järnslamret hördes under hela »seglationstiden» från morgon till kväll och var

Järnbärare.

ingalunda obehagligt, liksom väl oftast de ljud, som orsakas af verkligt och nyttigt arbete, äro lättare att fördraga än gagnlöst buller.

Bland Stockholms musikaliska ljud voro för ett barn vaktparadens krigiska toner de förnämsta. Vaktparaden är nu endast

en skuggbild och ett återljud af den tidens trupp- och tonstyrka, ty antalet af vaktposter var då mycket större än nu, och musikkårerna voro äfven större. Tamburmajoren var alltid föremål för beundran. Då blåsinstrumenterna skulle falla in, kastade han sin långa, tunga staf, som var försedd med en stor, ciseleerad silfverknapp, i luften, där den svängde om ett hvarf. Den säkerhet, hvarmed stafven greps, var i stark motsats till åskådarnes fruktan, att den dyrbara pjesen skulle falla i gatan.

Men vaktparaden kom blott en gång om dagen,

positiven hade man dagen i ända. Deras antal var legio. De spelade då på gatorna; och på folkrikare platser kunde två, tre samtidigt gnälla i kapp. Det var dock ej värre än nu, då man samtidigt kan njuta af trumpet- och trumljuden från Strömparterren, Kungsträdgården och Berns. Mest åhörare fingo de positiv, som hade dansande dockor, helst dock de med en automatisk taskspelare, som höll en tallrik. Man lade sin slant på tallriken. Dockan slängde slänten i en liten skål bredvid sig och nickade på hufvudet. Bland gatumusikanter var Blinda Kalle, fiolspelaren, den förnämste. Han var barnens favorit; man kunde till och med bedja honom spela något stycke, som man helst ville höra. Han var roligast att höra, då han spelte ensam. Men han hade ett positiv med sig, och ensemblestyckena föreskrefvos af detta. Blinda Kalle var känd såsom en ordentlig man, och han sades hafva spelt ihop ett litet hus åt sig.

Ett instrument, som då hördes någon gång, men nu fullständigt försvunnit, var nyckelharpa. Den spelades med stråke på en sträng; men tonerna bestämdes ej genom fingrens tryckning på strängen, utan genom klaffar. Flera lösa strängar ljödo med och bildade ett ledsagande surr. Savojardgossar med lira och murmeldjur förekommo. Musiken var ett oredigt brummande, och murmeldjuret var väl hufvudsaken. Lira och djur voro lika murmeldjursmässiga.

Till Stockholmsboarnes allmänna vanor hörde icke då att bo på landet om sommaren. Landtställena

voro ganska få. Men en och annan bärgad borgarefamilj hade ännu malmgård, någon anspråkslöst bebyggd tomt med lusthus och täppor, särskildt på Södermalm, Kungsholmen och Ladugårdslandet. Där bodde familjen om somrarna. De svåra kommunikationerna gjorde flyttningar alltför dyrbara, för de flesta omöjliga. Landtställenas rayon var den samma som roddarbåtarnas och vefsluparnas. Och dock var för dåtidens stockholmare en landtvistelse långt behöfligare än nu, sedan deras härliga stad blifvit en sund stad.

Till Stockholmsboarnes allmännare vanor hörde däremot att hafva hund. Jag tänker, att hälften af hufvudstadens familjer hade en sådan dyrgrip. Mängden af hundar är ännu öfverdrifvet stor; men hvad är den mot fordom! En stockholmares anspråk på snygghet utomhus voro små. Nu finna vi det styggt, när en död råtta ses ligga i en rännsten. Lika ofta sågos då döda kattor, fallna i strid med de gatorna genomstormande hundhoparna. Om våren voro vid isbräddarna, som alltid voro garnerade med kråkor, samt vid brobänkarna de till vidunderliga dimensioner uppsvällda hund- och kattkadavren en alldaglig syn.

Men våren medförde annat och bättre. Den alltid då dåliga Stockholmsluften renades på vårsidan af den friska lukten af tjära rundt kring hamnarna. De många öfvervintrande segelfartygen och farkosterna af alla slag började sin utrustning, och tjära och beck användes i stort. Elden af kölhalningen vid varfven

syntes på långt håll, och tjärröken dref öfver vattnen långt in öfver stadsdelarna.

Ett annat värtecken var briggen Svalan, kapten Gollcher, som kom från Messina med apelsiner och annat godt. Första maj saknade ett af sina hufvudsakligaste tillbehör, om Svalan ej till dess hunnit fram. Kunde fartyget ej för is komma upp på strömmen, stannade det vid Dalarö, och det oundärligaste af lasten fördes landvägen till staden.

Ett år på 1840-talet var det ett annat fartyg, som i ännu högre grad drog uppmärksamheten till sig. Barkskeppet Prins Karl kom från Kina, lastadt med kinesiska varor. En kinesisk exposition anstaltades i ett af de hus vid Myntgatan, som nu tillhöra polisen. Bland de många fullriggskepp, barker och briggar, som lågo på strömmen, väckte Prins Karl uppmärksamhet genom att angifva tiden — hela och halfva glas — icke genom slag i skeppsklockan på backen, utan genom slag på en kinesisk gonggong. Det var ett ljud, som man aldrig hört, och det lät mycket kinesiskt. En för en pojke intressant illustration till alla rysliga berättelser om sjöröfvare voro kanonerna på däck och den samling af pikar, änterbilor, sablar och skjutvapen, som satt kring kajutans väggar. De kinesiska farvatten voro nämligen, hvad de till en del ännu äro, oroad af pirater.

Fiske drefs ganska flitigt på Stockholms fjärdar och strömmar. Att fångsten var riklig, törs jag ej säga; men antalet fiskande var stort. Jag har sett

not dragas vid Riddarholmens norra strand mellan det gamla tornet och Norstedtska tryckeriet. Detta fiske drefs vårtiden efter »siklöjor» — jag har ej hört det ordet sedan dess. Ett annat fiske var att »pimpla» strömming. — Gör någon det ännu? — Det var ett besynnerligt fiske, med krok utan bete. Fiskedonet bestod af en mycket lång, flätad tagelref med ett kvarterslångt, tjockt, gjutet blysänke, hvars nedra ände var spetsig. Tvärs genom sänket voro trädde fyra eller flera smidiga tageltafsar, hvar och en i båda ändar försedd med långa, halfeirkelformiga krokar. Krokarna voro mycket spetsiga, men hade inga hullingar. Refven var fäst vid en kort staf, något öfver en fot lång. Man skulle vara mycket tidigt ute. Disigt väder var bäst. Det är väl ej många som veta, hur Stockholms ström ser ut i gryningen en sommardag. Tiden och stämningen finna vi i Fredmans Epistel N:o 78.

»Långs gatan fram sågs aldrig en katt,
helt tyst i skorsten murre han satt
och höll mot morgonrodnans gyllne rand
sin svarta hand.

Och nedanför bland fartyg vid bron
holländarn än ej — med permission —
hint sina permissioner knäppa hop
vid tuppens rop.

Ej minsta knark i blockar och tåg;
så tidigt, att besökaren såg,
hur, under det luften blef kulen och hög,
fiskmåsen kring masterna flög;

— — — — —
och summa summarum: tre kvart uppå tu
slog klockan nu.»

Tjugu, trettio båtar ligga på strömmen utanför Skeppsholmen; en eller två fiskande i hvar båt, aldrig

flera. Den fiskande halfligger på ryggen i båtens stäf, helst i förstäffen, med handlofvarna hvilande på relingarna, och har i hvar hand ett pimpeldon. Han vrider handlofvarna litet och lyfter därmed stafvens ytterända ett kvarter eller så. Och därmed fortsättes timme efter timme. Meningen är, att när ett strömmingsstim stryker fram, där sänket röres upp och ned, någon fisk skall komma i vägen för någon af krokarna och sålunda spetsas. Strömmingen går på djupt vatten, och man får hafva många famnar ref ute. Emedan det tunga sänket håller refven mycket stram, känner handen en svag knyck, då kroken går genom fisken. Knycken är svag, ty strömmingen är mjuk och kroken spetsig som en nål. När någon känner fisk, släpper han ned båda stafvarna i båten och börjar hala in den ref, som har fisk på. Den andra får hänga. Han tar af fisken, släpper ut sänke och ref igen, lägger sig tillbaka och fortsätter. Nu höres från någon af de närmaste båtarna: »Hur många famnar?» och efter svaret rätta de andra båtarna sig. Man kan af de båtar, som få fisk, se, hvar ett stim framgår. Redan vid sjutiden är den goda tiden förbi. Det är begripeligt, att ett sådant fiske ej kan vara gifvande. Den bästa morgon, jag varit med om, gaf en val, d. v. s. 80 strömmingar på två man hand. Men andra gånger fingo vi icke ett tjog tillsamman.

Vid strömmingspimplingen fick jag följa med en gammal man, en snushandlare, som hade sin lilla bod i det hus, där mina föräldrar bodde. Han hade på skylten en turk med turban och med pipa i munnen.

Det var en vanlig snusbodskylt, och sådana får man ännu se. Men det är *en* skylt, som jag särskildt minnes från den tiden och som jag ber att få tala om. Den ändlöst långa Tjärhofsgatan på Söder började vid ⁶³⁺Hörngatan. Midt framför gatumynningen låg ett lågt, envånings trähus, med en anspråklös källare, ett s. k. traktörställe. På en af fönsterluckorna — sådana funnos för fönstren i bottenvåningen i alla hus — satt en skylt af vaxduk eller plåt. På den var målad en källarsal. På ett halfrundt fällbord vid väggen stodo brännvinsflaska, smör och ost. Bredvid bordet stod, i ett högt och smalt skåp, ett dalkarlsur, som visade på sex. Två herrar — den ene i blå frack, hvit väst, gula knäbyxor, strumpor och skor och stångpiska — stodo på golfvet och samtalade. Under lästes: »Skall det vara, så skall det vara just nu.»

* * *

En gosses tid är till väsentlig del fylld af hans skola, utan att det därför kan sägas, att hans lif alltid är det. Undervisningen, på alla dess grader, intresserar nu människor långt mer än förut och intresserar flera än förut. Insikter i skolfrågor träffas därför hos ett långt större antal, och åsikterna i skolfrågor äro hos nationens flertal vidt skilda från åsikterna på 1830- och 1840-talen.

Jag gick i Maria skola. Den kallades trivialskola och hade fyra klasser. Trivialskolorna motsvarade de nu varande läroverkens fem lägre klasser. Maria skolhus låg i hörnet af S:t Paulsgatan och Maria Kvarngränd. Det hade två våningar: bottenvåning och en öfre våning. Antalet fönster åt S:t Paulsgatan var sju i hvar våning, åt Kvarngränden nio.

Maria skolhus, sedt från Maria Kvarngränd.

Husets ingång var åt Kvarngränden. Längan åt S:t Paulsgatan fortsattes af ett plank, som sammanband den med komministergården i hörnet af Ragvaldsgränd. På detta plank var en inkörsport; under hela min tid i skolan såg jag den aldrig öppnad. Den oregelbundet formade skolgården omgafs af skolhusets båda längor, en uthusbyggnad af tegel, innehållande vedbodar, en stenmur med därpå stående plank, som skilde skolgården från komministerboställets gård, och slutligen af planket åt gatan. Innanför detta plank låg ett träskjul, innehållande sådana uthus, som ej funnos i byggnaden för vedbodarna, men voro ännu nödvändigare än dessa.

Gården föreföll mig liten redan då; den skulle nu säkerligen förefalla mig kväfvande genom trängsel. Där stod ett träd, hvad slags vet jag ej, och jag tror, att högst få bland lärjungarne visste det. Kanske var det en lind. Barken var blanksliten af många generationer skolgossar, ty skolans anor gingo upp till 1600-talet.

Skolrummen voro fyra. De tre lägsta klasserna funnos i längan åt Kvarngränden. Fjärde klassen, Quarta, rektors klass, låg på andra sidan förstugan och hade sina fönster åt S:t Paulsgatan. De tre lägsta klasserna lågo i en trång och mörk gång, som fick sitt svaga ljus genom rutor, hvilka sutto ofvan dörrarna till klassrummen. Gången gick från stora förstugan (stora!) och stängdes med torftiga, släta plankdörrar. Den vänstra af dessa såg jag aldrig öppen, och den kunde troligen ej heller öppnas, ty innanför den stod ett hemlighetsfullt skåp, som en sägen inom skolan uppgaf innehålla de i forna dagar brukliga djäknekapporna. Ingen, icke ens skolans gamla städerska, hade sett dem, sades det. Gången var så trång, att en fullvuxen människa kunde med utsträckta armar samtidigt nå båda väggarna. Längst fram i gången låg första klassen, Prima; till vänster den andra, Secunda; till höger Tertia. Dörrarna voro enkla och stängdes med klinka, ej med lås. Första klassens rum var tämligen stort och hade fönster åt Maria kyrkogård. Men utsikten dit stängdes af bakmuren till den långa rad af grafkammare, hvilken reste sig framför fönstren på endast ett eller annat par alnars afstånd.

Jag insattes, då jag började skolan, i Secunda. Det var i de första åren af 1840-talet. Denna klass hade sina tre fönster åt Kvarngränden, strax bredvid kyrkogårdsgrindarna. Långa fönsterväggen gick ett smalt bord, hvars halfva skifva var sluttande. Bordet var brunmåladt, och skifvan var af karfning med knif alldeles upplöjd, så att kanten liknade en söndrig såg. Framför bordet stod en bänkrad. Ett likadant bord gick långa inre väggen, också med sin bänkrad. Bänkarna voro utan ryggstöd och hade inunder en hylla för böcker. Bänkarna voro vanligen söndriga, alltid rankiga, och då en gosse steg upp, satte sig eller rörde på sig, kom hela raden i rörelse. Många pojkgenerationer hade sökt bevara sina namn från glömska genom att inrista dem i dessa säten, så att dessa måtte meddela dem, om också på bakvägar, åt kommande släkten.

Om Tertias rum skall jag sedan tala. Quarta, högsta klassen, låg åt S:t Paulsgatan. Rummet bestod egentligen af två rum, som förenades genom en hvalföppning. Quarta tjänade äfven till bönrums och samlingsrum för hela skolan. Rummet var lågt, och taket var gråsvart af ålder och lampsot. Man kom dit öfver den allmänna förstugan och genom en halfmörk gång.

Alla rum i öfre våningen och några i den nedre voro anslagna till boställen åt lärarne; jag tror det åtminstone. Städerskan hade också sin bostad i samma gång som Quarta.

Lärare i Secunda var Zweigbergk, en utmärkt duglig man, tungsint, tyckte jag, och föga meddel-sam. Han hade utgifvit den då i Sverige förmodli-gen mest begagnade räkneboken, och det sades bland lärjungarne, att han på denna bok samlat så mycket, att han kunnat köpa en gård någonstädes i Väster-götland.

Latinet började redan i Prima, och det tog dry-gaste delen af arbetstiden. I Secunda inträdde gre-kiskan. De båda språken voro som en befast stad. De öfriga ämnena voro förstäder, som lagt sig utan-för, dömda att uppoffras, om nöd komme. Strelings latinska grammatika, bearbetad af Håkan Sjögren, fanns kvar ännu, då jag kom till skolan, men ut-byttes snart mot Rabes. Läseboken var af P. A. Son-dén. De första punkterna däri lydde: *Terra est ro-tunda. Columba est timida. Formica est laboriosa.* (Jorden är rund. Dufvan är skygg. Myran är arbet-sam.) I Secunda började vi Cornelius Nepos. I gre-kiskan användes Langes grammatika och en tunn läse-bok af Årre. En enda punkt i denna bok minnes jag, och det uteslutande därför, att jag en gång några år efteråt skulle öfversätta denna punkt och drog till med en befängd frihandsöfversättning, som ännu i dag grämer min fåfänga. Ett oerhördt arbete ned-lades af lärarne på indrifvandet af dessa ämnen.

Jakob Eklunds svenska historia lästes i alla Sve-riges lärdomsskolor och sades hafva gjort sin förläg-gare, Zacharias Hæggström, till en rik man. Bokens stil skulle, äfven efter nutida anspråk, anses förträff-

lig. Men innehållet var i ett och annat betänkligt. Svenska nederlag voro utomordentligt få, och svenskers försyndelser mot andra folk funnos icke till. Det var kärlek till fäderneslandet, men icke just kärlek till rättvisa. Ynglingaättens samtliga sagokungar och deras bedrifter inlärdes med stor sorgfällighet, och vi lärde oss räkna upp dem lika noggrant som Vasaättens. Danskarne hade alltid varit trolösa gran- nar: de voro Kristian Tyranns landsmän. Tonen mot dem var densamma, som nu är gängse i Tysklands historiska skrifter. Odhner har i den svenska ungdomens historiska studier infört sanning och rättvisa. Det är en evärdlig heder.

I den då begagnade läroboken i geografi af profes- sorn i Uppsala Palmblad uppgafs Stockholms folkmängd till 80,000. På 50 år har således denna siffra tre- dubblats.

Fryxells svenska språklära användes och var, så vidt jag minnes och vågar döma, en god bok. Fryxell lär hafva varit en skolkarl med för den tiden nästan rabulistiska åsikter i skolfrågor. Men hans svenska språklära följde den latinska åt. Således deklinerade vi: *Nominativus* konung, *Genitivus* konungs, *Dativus* åt konung, *Accusativus* konung, *Vocativus* o konung! *Ablativus* af konung. Bak i boken voro några svenska språkprof tillagda: några verser ur biskop Thomas' frihetssång (*Frihet är det bästa ting*); Dalins *För- blindade värld, hvar rasar din flärd*; *Ädla skug- gor, vördade fäder, Sveriges hjältar och riddersmän*, pärlan i Gustaf 3:s och Kellgrens »Gustaf Vasa»;

samt sist och förnämst Tegnér's *Svea*. En stor del af allt detta låg öfver min fattning; men de sköna verserna gjorde intryck. Man skall förstå endels och profetera endels. Jag säger utanför *min* fattning, ty jag vet ej, hur det var med kamraterne. Icke ett ord af dessa verser lästes i skolan, så vidt jag minnes, och under hela min skoltid lästes under skoltimmarna icke en rad svensk vitterhet utanför psalmboken, med undantag af ett tillfälle, som jag sedan skall tala om.

Räkneboken var af Zweigbergk, och den var nog en för sin tid förträfflig bok. Men äfven denna bok afhöll sig ej från dåtida skolböckers hufvudsynd: onödigheterna. Den lyckliga tid, som använder endast decimalsystemet i mått, mål och vikt och i penningar, har väl svårt att tänka sig in i, hvad dåtidens ungdom — de gamle med för resten — dagligen utförde i aritmetiskt konstmakeri. — »Hvad göra 937 riksdaler, 19 skillingar och 3 rundstycken banko i riksgäld?» — Bankoräkningen var den lagligen gällande och måste inläras. Man hade dessutom att arbeta med räkningen i famnar, alnar, fot, kvarter, verktrum och linjer, samt i skeppund, lispund, skålpund, lod och kvintin. Detta var outhärligt. Men boken innehöll ock undantagsfallen. Det fanns ju särskilda system för viktualievikt, uppstadsvikt, bergslagsvikt och apotekarevikt, och icke alla lärare hade mod att lämna dem å sido. Gossen kunde ju en gång komma på brukskontor eller apotek: bäst vore att vara beredd på allt.

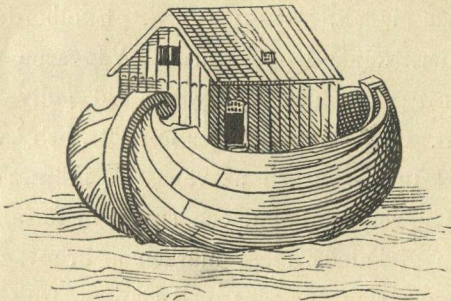
Hela Lindbloms katekes — stycken och bibel-

språk — lästes och omlästes flera gånger under skoltiden. Mången flitig gosse med godt minne kunde boken utantill. En och annan var i stånd att, när en katekesfråga gjordes honom af en kamrat, uppläsa svaret, bibelspråken, nästa fråga med svar och bibelspråk sidan ut och nästa sida med, om det därpå kom an. Alltför mycket för ett barn tomt och obegripligt fanns där, men också åtskilligt fullviktigt, som sitter ingrodt i sinnet och minnet. Där fanns ett stycke, som handlade om det orätta i att bedrifva trolldom och innehöll en beskrifning på hvad trolldom är. Men där funnos andra, t. ex. stycket om arbetsamhet: »Arbetsamhet befordrar hälsa och välstånd, hindrar många tillfällen till synd, hjälper oss att emotstå onda begärelser, bidrager till tröst och sinnesstyrka under motgången.» Man läse högt och med enkelhet det stycke, vi alla äldre så väl känna: »Gud är en ande, ett osynligt väsende, med alla de högsta fullkomligheter: evig och oföränderlig; allestädes närvarande; allvetande och allvis; allsmäktig, helig och rättvis; sannfärdig, god och barmhärtig.» Den sköna rytmen och språkets »harpoljud» hjälpte innehålllets logik att hålla de många adjektiven kvar i minnet.

Vi läste Hübners bibliska historia. Den innehöll några sällsynt dåliga träsnitt; men så voro de törhända de första träsnitt, som förekommo i en svensk skolbok, med undantag af tuppen i abc-boken. Särskildt minnes jag ett vidunder till Noaks ark; de andra har jag mest glömt. Men så mycket djupare minnes jag berättelsen om Josef och hans bröder. Mitt

första begripande af en faders kärlek fick jag från Jakobs ord: »Jag varder med sorg nederfarande i grafven till min son.» Det första intrycket af de mänskliga tingens obeständighet fick jag af orden: »Och det blef en ny konung öfver Egypten, som icke hade känt Josef.» I de bibliska läroböcker, som jag sedan råkat få i min hand, har jag alltid sett efter, om där funnits berättelsen om, huru Josef ger sig till känna

Noaks ark. Ur en biblisk historia från 1830-talet.

för sina bröder. »Jag är Josef, eder broder; lefver min fader ännu?» Jag tror, det är det skönaste jag läst.

Huru mycken ömhet har ej denna berättelse ingjutit i otaliga släktled, och huru omänsklig och hård, förtorkad och kall är ej, i jämförelse därmed, den latinska litteratur, som i skolan lästes! Miltiades, Cimon, Epaminondas lärde vi känna ur Cornelius Nepos; men de voro greker, ej romare, varelsers liksom från en annan värld än den romerska.

Om i Secunda tyska lästes, minnes jag ej. Inom ingen af skolans klasser förekom någonting, som hade

beröring med naturkunnighet, annat än hvad som i geografin lästes om himlakropparna och om berg och floder.

Det är från Tertia och Quarta jag minnes det mesta. Tertia låg till höger i den mörka gång, från hvilken man kom in äfven i Prima och Secunda. Rummet vette med sina tre fönster åt gården och var aflångt. På ena kortväggen stod katedern; midt emot stod svarta tafan, *tabula nigra*. Skolborden, två långa rader, följde långväggarna. Väggarna voro så fuktiga, att stora svampar växte vid golvet, längs träpanelen. Golvet var alldeles uppnött, och kvistarna stodo högt upp. Färgen på väggarna minnes jag ej; den var väl genom damm och smuts ej förnimmelig. Framsidan af katedern bar märken af kronvägg. Det var ett spel, som spelades med slantar, frukostpengarna. Jag minnes ej, om detta oskick upptäcktes af läraren, men jag deltog flitigt däri. De spelande stodo på bestämdt afstånd från katedern, och enhvar kastade sin slant så, att den föll på golvet, så nära katedern som möjligt. Den, hvilkens slant låg närmast, tog alla slantarna i handen och slungade dem mot katedern. Alla slantar, som föllo med krona upp, voro hans. Den, som med sin slant kommit närmast den förste, tog nu de slantar, som visade klafve, slog dem mot katedern och behöll dem, som visade krona. De öfriga gingo till näste man, och så undan för undan. Det var blott då klassrummet var ledigt, som man kunde smyga sig till att spela. Jag har seder-

mera aldrig hört talas om detta spel. Spelet var icke oskyldigt.

Borden voro erbarmligt sönderskurna, på ett och annat ställe genomborrade. För sundhet och trefnad sörjdes ej. Man tycktes eftersträfvat spartansk enkelhet och åstadkom, i många fall, spartansk råhet.

I klassen fanns en ordningsman, *custos morum*, och en listförare. Custos skulle svara för ordning och tystnad i klassen före lärarens ankomst och hålla reda på, hvilka voro frånvarande eller kommit för sent. Ämbetsmännen tillsattes för en vecka i sänder. Custos uppdrog på svarta taflan tre kolumner, hvar och en med sin öfverskrift: *Strepentes, Serovenientes, Absentes*. (Stojande, Sentkommande, Frånvarande), och i dessa kolumner uppskrefvos vederbörandes namn. De anmäldes vid lärarens ankomst. Kolumnen *Strepentes* var sällan tom, men custos strök ofta ut namnen, då läraren tog i dörrklinkan.

Listföraren hade ett maktpåliggande uppdrag. Hvarje lärjunge fick betyg för sin läxa; detta innebär, att hvarje lärjunge måste förhöras. Utgångspunkten för betygen var noll. Plusbetygen hette Halft beröm och Beröm. Minusbetygen voro Ett slurf, Två slurf, Tre slurf och Bakläxa. Vid veckans slut räknades betygen ihop. Minusbetygen drogos från plusbetygen. Allt infördes i lärarens journal, och hvarje gosse fick sina anmärkningar och betyg under den gångna veckan införda i en anmärkningsbok. Denna uppvisades hemma, och målsmannen tecknade sitt namn däri. Men därmed var ej saken slut. Sista timmen

på lördagen gjordes flyttning i klassen efter betygs-summorna. Noggrannhet i protokollsföringen var därför nödvändig, och listföraren öfvervakades skarpt af kamraterne. Han hade under lästimmarna ej mycken tid att följa undervisningen: han skulle höra efter och föra in i sin lista de betyg, som gåfvos. Jag minnes intet fall af oärlighet, ehuru det ofta grälades mellan listföraren och de öfriga gossarne om ett eller annat betyg. Men hela systemet var ett missgrepp. Man kämpade för betyg, och under veckans sista dagar var fliten bättre än under de första. Det gällde att uppflyttas eller att åtminstone ej komma ned. Ett halft betyg mer eller mindre kunde bland jämnstarka kamrater föranleda ett eller flera steg uppåt eller nedåt; alltid till onödig oro. Ämbetena gingo i tur och verkade, tror jag, uppfostrande.

Läraren i Tertia var en omkring 50 års man, präst, såsom de flesta skollärare då voro, ogift, såsom de allra flesta af nödvändighet voro, och fattig, såsom de alla voro. Han förstod ungdom, och jag tror, att vi alla höllo af honom. Vi föräldrar och vi skolgossar, blifna vuxne män, tacka af allt hjärta snälla lärare, mest dem, som med godheten förenat kraft.

Jag vet ej, om vår lärare i Tertia var någon särskildt kunnig man. Sina skolkurser kunde han i grund, så vidt jag förmådde döma.

Jag minnes ej, om något nytt ämne började läsas i Tertia; det skulle då hafva varit tyskan. Latinskriifningen var den sak, hvarpå lärare och lärjungar sannolikt använde det drygaste arbetet. Den drefs lik-

som en särskild vetenskap, och man skulle, tror jag, förr afstått från läsningen af de latinska författarne än uppfodrat latinskrifningen. Jag misstänker, att lärare funnos, som ansågo, att man med latinska språkläran och Sjögrens lexikon kunde blifva en god latinare, utan att mer än hjälpligt kunna krångla sig fram genom ett kapitel hos en romersk auktor.

Med undervisning i modersmålet menades då läsning af svenska språkläran. En gång medtog läraren dock en bok, i hvilken vi, sade han, skulle läsa och finna nöje. Det blef öfverraskning och undran. Boken var Fritjofs saga. Hvilka stycken som lästes, har jag glömt; jag minnes endast Frestelsen. Jag fick läsa upp de första stroferna, och

»Våren kommer: fågeln kvittrar, skogen löfvas, solen ler»

ljöd för första gången i våra öron. Men detta försök upprepades af vår lärare endast en gång till; jag vet ej hvarför. Möjligen bidrog därtill, att det ovanliga tilltaget bragte gossarne alldeles ur gängorna. Hela klassen skockades kring katedern, alla skulle hafva näsan i boken. Gubben — han var dock ingen gubbe — darrade på rösten och hade tårarna i ögonen. Det var nog hans rörelse, som gaf oss det egentliga intrycket af, att det var något betydande, som vi stodo inför.

Läraren var rörd; men det hände honom ett par gånger att vara det i annan mening. Fattigdom, skulder, ensamhet, enformigt lif gjorde väl på honom sin vanliga verkan. Vi sågo det och sågo det dock icke; vi höllo af honom lika mycket för det. Han

hade boställe i skolhuset, bestående af en sal och två smärre rum. Salen var utan möbler och eldades ej. Det ena rummet innanför bebodde han själf. Jag känner fattiga studenters rum, sådana de voro för 40 år sedan. Hans rum var ej rikare utrustadt. I det andra rummet hyste han långa tider en man, som var sämre lottad än han själf, och jag minnes vår bäfvan, då vi en dag sågo två slottskanslibetjänter postande i nedre förstugan och hörde berättas, huru de vid denne inhysings inträde i huset gripit honom och affört honom till gäldstugan. (Ordet uttalades gillstunn.)

Vår vän tuggade tobak, och tobaken begagnade han grundligt. De begagnade bussarna torkades och röktes i pipa. Han hade två peruker, båda för små. Den till helgdags var gul, den till hvardags grön; ingendera passade till det egna hårets färg. När peruken ej satt rätt, drog man slutsatser.

Klassen företog flera gånger, både höst, vinter och vår, utflykter i sällskap med läraren. Om vintern äktes kälke i Nyboda backe utanför Hornstull. Backen är försvunnen nu. Samma öde har träffat värdshuset Grönbrink, som låg i grannskapet. Dit begåfvo vi oss efter åkningen. Vår Mentor bjöd på kaffe, och vi bjödo honom på roselikör och öl. En i humaniora mera försigkommen bland gossarne fick spela bräde med honom.

En utfärd på Mälaren minnes jag lifligt. Fadern till en af gossarne hade en rymlig roddbåt, en lång och bred snipa. Den lånades. Vi voro väl en

15 pojkar. Läraren var naturligtvis med. Färden började vid Ragvaldsbro och gick till Lilla Essingen. Segelleden där utanför var redan då en flitigt begagnad stjälpningsplats — man vore frestad säga afstjälpningsplats — för söndagsseglare. Där var ett förträfflig badställe vid själfva segelleden, långgrund strand med fast sandbotten. På en höjd bredvid låg ett värdshus. Vi badade under lärarens uppsikt. Han kände förmodligen, hvad en höna känner, som råkat få kläcka ut ankungar. Efteråt gick man upp till värdshuset, drack svagdricka och spelade kaglor. Gubben satt vid ett bord, ledde spelets gång och hade bredvid sig ett glas med något mörkbrunt i. Därifrån rodde vi tvärs öfver sjön till ett ställe på södra stranden, som hette Gröndal. Där tiggde sig ett par goda simmare till att få bada ännu en gång. Det skedde från båten, och en af dem råkade vid nedhoppningen i vattnet att genom grof vårdslöshet slå hatten af läraren, så att den föll i sjön. Detta väckte allmän förbittring, utom hos ägaren, som tog den skyldige i försvar. Det var afton, när vi började hemfärden. Den, som en klar sommarkväll anländt till Stockholm från Mälarsidan, glömmer det nog ej. På en gång öppnar sig Riddarfjärden med hela den af aftonrodnaden belysta staden i fonden. Gubben bad oss sjunga »Stjärnorna blinka». Det fanns vackra röster bland de sjungande. Under rodden och sången hördes anrop från Sjötullen, att vi skulle lägga till för att visiteras. På den tiden fanns nämligen ännu den s. k. accisen, afgift för varor, som

från inrikes ort infördes till städerna, landväg eller sjöväg. Vi afbröt rodd och sång, men gubben befallde oss fortsätta båda, och någon landläggning blef ej af. Vi gossar voro i stor fruktan för, att tullbetjänterna skulle ro efter oss och stämma oss alla för polisen.

Arbetet i skolan började kl. $\frac{3}{4}$ 8 på morgonen med gemensam morgonbön af hela den församlade ungdomen. Därefter lästes från kl. 8 till $\frac{3}{4}$ 10, då $\frac{1}{4}$ timmes frukostlof inträffade. När klockan klämtade 10 i kyrkan, började läsningen å nyo och pågick till kl. 12. På eftermiddagen lästes från kl. 3 till 5. Det var således sex timmars tankearbete i skolan, utom onsdagar och lördagar, då det var lof på eftermiddagen. Dessa voro ljusa och glada dagar, säkerligen äfven för lärarne. Två gånger i veckan sjöngs kl. 12—1 af dem, som hade röst. Två gånger i veckan var gymnastik från kl. 5 till 6 e. m. Och så läxorna, ej ensamt till morgonen därpå, utan äfven läxor att läsa öfver till eftermiddagen. Hade man då varit i skolan till kl. 12 och så kommit hem, skulle man läsa öfver läxan eller läxorna till eftermiddagen, äta middag och så vara i skolan kl. 3.

Till hjälp vid öfverläsningen af de svårare läxorna höllo lärarne s. k. privatläsning efter bönstunden kl. 5, enhvar i sin klass. För denna erlades betalning, huru stor, minnes jag ej. Den var för lärarne en behöflig tillökning i den ordinarie lönen, som var mindre än anspråkslös. Fattiga gossar gingo kostnadsfritt eller

nästan kostnadsfritt i privatläsningen. Under den mörka årstiden hölls den vid tågljus. De skolan tillhöriga oljelamporna i taket fingo ej användas vid denna enskilda sak. Läsningen drog ofta ut till $\frac{1}{2}$ 7, emedan det mestadels ej var möjligt att på kortare tid hinna lära sig dessa läxor.

Men lärarne hade en annan och rikligare biinkomst. Det var en frivillig afgift, som af föräldrarne erlades en gång i terminen, i äldre tider kallad terminationsavgift och då lärarens enda lön. En lista utfärdades af läraren och sändes med gossarne till hemmen. Dess benämning var *exitual*. Jag tror, att den högsta summa, som betalades, var för vårterminen 6 riksdaler 32 skilling banko (10 kronor), och för höstterminen 3 rdr 16 skill. banko (5 kronor). Den minsta summan var väl 2 rdr banko. Men de funnos — icke alldeles så få — som ingenting erlade. Den ene fattige hjälpte den andre. Ljus- och vedpengar erlades till skolan och voro lika för alla; om andra afgifter erlades, vet jag ej, tror det knappt.

Lärjungarne i min klass tillhörde till största delen jämt och nätt bärgade eller rent af fattiga hem. Jag minnes blott en gosse i klassen, hvilkens far ansågs förmögen. Klädseln var hos de flesta nästan torftig. Allmänt brukades, dock icke af quartanerne, skinnbyxor, d. v. s. plaggen voro af kläde, men så rikligt belagda med skinn, att lika mycket skinn som kläde syntes. När vid dålig väderlek våta stöflar, våta skinnbyxor och våta rockar verkade tillsammans med

utdustningen från de många barnkropparna och från det smutsiga golfvet samt med oset från lamplågorna, af hvilka oftast någon rykte, måste luften hafva varit förfärlig. Men sådant tänkte nog ingen på, åtminstone icke pojkarne, förmodligen ingen annan heller.

Gården var till lekplats alldeles otillräcklig; men ingen annan fanns. Man lekte dock äfven, fastän förbud stundom utfärdades, på kyrkogården, och de stora, murade familjegravarna med sina härliga, breda och släta kalkstenshällar voro de bästa fästningar, som stormades och försvarades under vilda skrik. På skolgården var dålig plats för *jägarkedja*, men skaplig för *bo för bise*. Såsom *bo* användes afträdesskjulet. Jag har sett sådana anstalter vid beväringläger och verkstäder; men något, som uppnått denna i osnygghet och vanvård, har jag aldrig sett. Den skulle i våra dagar väcka ungdomens rättmätiga förtrytelse och ögonblickligt föranleda målsmäns och myndigheters ingripande. Men hela renhållningsväsendet i Stockholm var sådant, att ingen, som ej sett det, därom kan göra sig en föreställning. Det öppna och ämbetsmässiga språket i en polismans eller läkares rapport skulle ensamt gifva ett rätt begrepp därom. Koleraåret 1834 hade likväl skrämt myndigheter och allmänhet till förbättringar; men, hur måste det då hafva varit ställt förut! — *Boet* (i *bo för bise*) var icke treffigt; men allt går för pojkar. Om vintern byggdes en snöfästning på gården, stödd mot muren till komministergården. Om denna borg kämpades väldigt. En och annan uppträdde i papphar-

nesk, som kostat mycket arbete, och sköldarna hade ridderliga vapenmärken, t. ex. ett stigande lejon och därunder *Cave leonem* (akta dig för lejonet) eller andra lika morska sinnebilder och valspråk.

I gången, som ledde till Quarta, hade städerskan sitt rum. Under frukostkvarten $\frac{3}{4}$ 10—10 köpte man hos henne sitt frukostbröd. Mina frukostpengar voro 6 styfver (3 öre). Slantens stämpel var 1 skilling banko. Jag tror icke, att det var många, som hade mer. Tre skilling (6 öre) var den högsta summa, som jag minnes någon hade. En sådan bättre lottad köpte då stundom gult, smutsgult råsocker, s. k. sockerjord. Man gröpte ur brödets innanmäte och öste in sockerjorden, som icke alltid var fri från kakerlackor och råttsmuts. En öfvermåttan stor läckerhet var att, om tid fanns, springa till närmaste kryddbod och slå en jumfru sirap i det urgröpta brödet. Städerskan, en gammal gumma, hette Geting. Jag tror ingalunda, att hon mer än andra människor gjorde skäl för ett sådant namn; men det var intet lugnt lif att ha att göra med denna skara bångstyriga och bråksamma pojkar.

I hörnet af Götgatan och St Paulsgatan låg Cantzlers tobaksfabrik. Slagsmål med lärgossarne där föreföllo någon gång vid hemvandringen från skolan under mörka kvällar och vid den eländiga gatubelysningen. Mycket ofog kunde då obemärkt bedrivas på de nästan mörka gatorna; och det uteblef heller icke. Det finnes nu småstäder i Sverige, som tagit elektrisk belysning hellre än att begagna gas,

och det fattigaste hem upplyses nu af en strålande fotogenlampa: hvilken välsignad skillnad från fordom!

De tre lägre klasserna voro ettåriga, Quarta var tvåårig. Dit flyttade vi i sinom tid från vår gamle lärare. Han blef sedan kyrkoherde i södra Sverige och gifte sig med en änka. Såsom bidrag till det nya hemmet medförde hon en hel barnskara från sitt förra gifte. Jag har aldrig återsett honom.

Läraren i Quarta var skolans rektor, biträdd af en duplikant. Rektorn hade endast en helt kort tid innehaft ämbetet. Han hade blifvit befordrad till rektor, ehuru icke särskildt latinare. Detta måtte den tiden hafva varit något högst ovanligt. Till ledare för ett läroverk hade man bort kunna finna en lämpligare man. Han förstod sig ej på pojkar, och det är ej allom gifvet. Då han ej under de två år, vi läste för honom, förvärfvade ungdomens sympatier, tar jag för gifvet, att han själf saknade sympati för ungdom. Han var en religiös zelot, sades vara en god musiker och hade rest i främmande land.

Quartas rum låg, såsom sagdt är, på andra sidan förstugan och begagnades äfven till allmänt bönerum. Längst in mot gafvelväggen stod katedern med en lägre afsats på vardera sidan. Rummet var lågt och mörkt, smutsigt och nedrökt, möblerna illa medfarna. Under ett mörkt förhänge hängde på en vägg en stor historisk tabellkarta. Hvad den innehöll, kunde ej ses genom den mörkbruna fernissan, och

den användes aldrig. Ofvan katedern satt ett väggur, efter hvilket skolans tider reglerades.

Bland quartanerne utsågos tre ämbetsmän: *Custos scholæ*, *Mercurius* och *Sequens*. *Custos scholæ* åtnjöt ett afgjordt anseende. Han hade, såsom förut är sagdt, att från gången utanför de tre lägre klasserna öfvervaka ordningen före lärarnes ankomst. *Mercurius* hade att kalla klasserna till bönstunderna kl. $\frac{3}{4}$ 8 och kl. 5, och han benämndes så förmodligen såsom varande ett sändebud från skolans *Jupiter*. Då de tre lägre klasserna marscherade till *Quarta*, skulle *Mercurius* öfvervaka ordningen och *Sequens* följa efter; däraf den senares namn, den åtföljande. Under bönen stodo *Custos scholæ* och *Mecurius* innanför dörren, en på hvardera sidan. Hvar *Sequens* då höll till, minnes jag ej; förmodligen vaktade han de tomma klassrummen. En gosse ur *Quarta* var bönförrättare, uppläste bönerna och ett kapitel ur bibeln. Han stod i katedern, på afsatsen vid lärarens vänstra sida. På den högra stod försångaren. Denne lärjunge hade det maktpåliggande görat att taga upp psalmen och leda sången. Ingen orgel fanns i bönrummet, och föliden däraf var, att psalmmelodierna växte fast för lifvet, emedan de icke doldes af mer eller mindre öfverlastade harmonier. De allra flesta sjöngo med. Att sången ej var synnerligt ren, tar jag för gifvet; jag kunde ej då bedöma det. Allmän bön hölls, såsom nämndt, kl. $\frac{3}{4}$ 8 på morgonen, före arbetets början, och kl. 5, efter den ordinarie läsningens slut. Jag tror, att andakten var större på aftonen. Bönstunden

var då kort, man var trött, och sinnena voro dämpade. Ett par af aftonpsalmerna hafva sköna melodier, och jag minnes med tack och ömhet sista versen i n:o 442, Spegels psalm:

»Gif, att jag icke saknar
i morgon, då jag vaknar,
din milda allmaktshand,
som mig i alla dagar
beskyddar och ledsagar
omsider in i lifsens land.»

Morgonbönen verkade ej så på mig. Den långa arbetsdagen låg framför, och oron för en illa öfverläst läxa, det sjuka samvetet, gjorde den allvarliga morgonstunden ännu bistrare. Kl. 5 på eftermiddagen var däremot dagsverket mer eller mindre väl genomgånet. Återstodo visserligen efter bönen privatläsningen och öfverläsningen hemma, så att lyckan ej var fullkomlig; men all lycka är ju relativ.

I Quarta inträdde teologien, d. v. s. vi började läsa en lärobok i dogmatik, Norbecks. Den kom för tidigt och låg öfver vår fattning, såsom, fruktar jag, fallet var med icke så litet af hvad vi läste. Vi läste också Nya Testamentet på grekiska, d. v. s. några kapitel af ett evangelium, utan öfverläsning hemma, så vidt jag minnes. Tydligt är, att det var för svårt, då vi börjat läsa grekiska i Secunda. Vi hade dock en föreställning om, att Nya Testamentets grekiska icke var god grekiska; hvarifrån vi fingo den kunskapen, vet jag ej. Jag har kvar mitt gamla Novum Testamentum græcè. Jag tar fram det, det ligger framför mig. Jag kan läsa innantill däri ännu, med

hack och hopläggning; men betydelsen återfinner jag endast på de ställen, där ett eller annat begripet ord återför den svenska texten i minnet. Men hvad jag återfinner, det är klassrummet, läraren, kamraterne, icke deras ansikten, dem har jag mest förgätit, men bänkarna och borden, där de sitta, deras platser således, hela stämningen från fordom, och likväl är det mer än 45 år sedan dess.

Xenofons Anabasis började i Quarta. Den föreföll mig lättare än de latinska författarne, emedan innehållet var enklare och mänskligare än hos dessa författare för militärer och statsmän. Såsom pojke kände jag något af det nyhetens behag, som de grekiska krigarne kände, att marschera genom idel nya trakter och få ständigt nya intryck, »att studera geografien under marsch», såsom Geijer säger om de svenska soldaterna under 30-åriga kriget. Cyri undergång fann jag sorglig och onödig. De långa talen voro tråkiga, och jag begrep dem föga.

Med de latinska författarne drefs afguder. Allt, som var på latin, dugde för gossar, huru fjärran det också låg för deras uppfattning och själsbehof. Af Sallustius har jag intet annat behållit än ett intryck af något motbjudande. Vilda blickar, skarpa svärd och blod voro hvad hans bok om Catilina bragte fram för själen. Det är möjligt, att boken är god — jag har ej återläst den — men icke är den god nog för barn mer än 1,800 år efter Kristus, med det lif och de plikter, som vänta dem. Boken lästes af oss en-

dast ett år, efter hvad jag minnes, kanske icke så länge en gång.

När jag satt andra året i Quarta, började vi läsa Ovidius. Det var de godmodiga och lifliga Metamorfoserna. Jag minnes ännu min glada och tacksamma förväning, då något, som var skrivet på latin, värmde fantasien och satte tankarna i rörelse. Om jag icke i dessa rader uteslutande talade om mitt skollif i en dåvarande trivialskola, skulle jag nämna något om Virgilius, som jag senare lärde känna. Men det får vara. Det vill jag dock säga, att de personers uppfattning synes mig hafva blifvit förslöad, i stället för upplärd, af denna tidiga läsning af latinsk litteratur, hvilka sätta de romerska författarnes verk bredvid eller oftast öfver Hamlet och Faust, Fredmans Epistlar, Nya Skapelsen af Kellgren eller Runebergs Julkväll. En annan sak: bäst man var färdig med öfversättningen af ett latinskt stycke, kom den s. k. resolutionen. En punkt togs ut, och så upplöstes satserna, och syntaxens regler anfördes. En dödande ledsnad.

I allmänhet skulle man kunna säga, att det vid undervisningen lades ringa vikt uppå, att ungdomen intresserades af hvad den läste. Man kan misstänka, att innehållet och dess logik ej voro det förnämsta. Det var den s. k. formella bildningen, formen utan innehållet, som skulle meddelas. Och resultatet blef därefter — hos flertalet nämligen, hos dem, som ej genom fortsatta studier fingo något innehåll i den inlärdas abstrakta formen. Detta flertal har antingen

gjorts oförmöget till andlig utveckling och stannat i pedanteri eller blifvit likgiltigt, förbittradt mot allt, som angår själsodling.

I *tyska* läste vi Schillers Dreissigjähriger Krieg. Den boken var, oväntadt nog, icke rolig. Ämnet lockade oupphörligt, men författaren var konstlad och tillgjord, tyckte jag. Tacka vet jag Fryxell. En noblare bataljskildring än slaget vid Breitenfeld tror jag ej finnas till. Och detta intryck beror ej därpå, att det var en svensk seger, ty slaget vid Poltava hos Fryxell gör på mig samma intryck af enkel storhet.

I *franskan* läste vi en krestomati af Vinet. Det var nästan det mest själlösa, nämligen för börjande ynglingar själlösa innehåll, som jag minnes från min skoltid. Dialoger ur franska sorgespel och historiska romaner från 1600- och 1700-talen, franska litteraturprof från olika tider, afsedda för fransktalande ungdom. Semiramis, den store Cyrus, konung Tigranes af Armenien, uppstyltade och deklamerande dockor, som gjorde franskan länge för mig motbjudande.

Det var så mycket, som var för svårt. Euklides var för svår för många. Engelska lästes ej. Naturlära lästes ej, såsom redan är sagdt, och hade den lästs, så hade man väl börjat med idel terminologi och abstraktioner.

Vid undervisningen i *välskrifning* begagnades engelska förskrifter, åtminstone förskrifter med engelsk text, samt gåspennor. »Attend to reason. Beware of flattery» — känna ännu många till. Eget nog är det

först nu, när jag mer än 50 år, sedan jag först skref dessa ord, ur minnet åter tecknar dem, som jag kommer på den tanken att öfversätta dem. Gåspennorna voro en ytterst besvärlig sak. Det var en icke ringa konst att formera en gåspenna väl, och det var icke heller lätt att ej snart fördärfva den. Under min skoltid gjorde stålpenorna sitt inträde. De mottogos af somliga, framför allt af ungdomen, såsom en stor lättnad, af andra med djup misstro: stålpenorna skulle alldeles förgöra handstilen och skönskriften. Men särskildt skolans konservatism gaf vika, emedan lärarnes arbete med pennformeringen försvann, så att tiden fick oafkortad användas till själfva skrifundervisningen. »Min penna sprättar» var då en vanlig, numera ej hörd klagan.

Vid *sångundervisningen* användes ett litet af kantor Sandberg utgifvet häfte, innehållande musikens elementer, framställda i frågor och svar. Däri lästes läxor. Man fick då höra ett af svaren uppläsas så: »Första raden, första mellanrummet, andra raden, andra mellanrummet, tredje raden, tredje mellanrummet, fjärde raden, fjärde mellanrummet, femte raden, femte mellanrummet...», ty farten var för god eller lustigheten för stor för att stannas. Men rottingen gjorde slut på båda.

I Stockholm speltes på den tiden af Torslows trupp på Lindebergs teater, den nu varande Dramatiska teatern, en ursinnig fars af Envallsson, kallad »Iphigénie eller De gamla grekiska historierna». Första

akten öppnas med en hymn af Iphigénie och prästinnor. Det är stormig natt vid hafsstranden. Kören framröts för att ljuda öfver vindens och vågornas dån. Till min häpnad trodde jag mig med bestämdhet bland prästinnorna känna igen vår kantor. Däröfver är ej att undra, ty fruntimmersrollerna utfördes af karlar. Stjernström var Iphigénie, Sevelin var Pylades. Man kan ana, många minnas ock, hvad dessa män förmodade åstadkomma »med Latterens Naturkraft og med Geniets Myndighed», för att begagna Kierkegaards ord.

Gymnastiken försiggick i en sal, som tillhörde folkskoleseminariet på Björngårdsgatan. Klasserna marscherade dit två gånger i veckan, efter aftonbönen kl. 5, i ur och skur. Det är i synnerhet de mörka och regniga kvällarna, jag minnes. Gymnastiken leddes, såsom jag tror, af en lärare vid seminariet, och den måtte hafva skötts väl. I hörnet af S:t Paulsgatan och Björngårdsgatan lågo två källare nära hvarandra, Björngårdskällaren och Gröna jägarn, båda med trädgårdar innanför träplank. Där hördes ofta ljudet af käglor och klot. Där förbi gick vår väg. Jag har sedermera hos Bellman, med den lifliga känsla, som ungdomsminnen skänka, återfunnit dessa namn och många andra. Jag drar däraf den slutsatsen, att Bellmans skildringar särskildt måste tilltala stockholmarne, då Bellman ju aldrig talar om andra platser än Stockholm och dess nejder.

Skolgossarne skulle hvar söndag i trupp bevista *högmässan* i Maria kyrka. Skolans platser lågo när-

mast hufvudingången och under orgelläktaren, i draget från portarna. En lärare följde med ungdomen. Jag vet, att skolungdomen fann denna gudstjänstplikt vara en börda. Det angelägna var att anteckna ingångsspråket och ämnet för predikan. Dessa gingo som paroll och lösen efter bänkraderna, och sedan slog man sig till ro, tänkte på annat, småpratade, dåsade eller bedref smått ofog, stundom ej så alldeles smått. Gudstjänsten varade från kl. 10 till 12, oftast därutöfver. Man kan förstå, hvilken verkan de långa, för ungdom mestadels obegripliga utvecklingarna, med den tidens grundfalska, affekterade predikoton, skulle hafva på pojkar. Om vintern var kölden i den oeldade kyrkan svår, och jag minnes nästan med förskräckelse, huru till kropp och själ förkomna vi genom köld och stillasittande voro efter denna s. k. ändaktsstund. Vi gingo tillbaka till skolan, och där gjordes ett förhör öfver predikans innehåll. Det var för detta förhørs skull, som det var angeläget att veta ingångsspråket och ämnet för predikan. *Såsom det där var ställdt*, anser jag denna ungdomens gudstjänst hafva varit mer än förfelad: den var bestämdt skadlig. Den låg som en tyngd på oss alla, och lärarne skulle hafva varit underligt beskaffade, om detta icke var förhållandet äfven med dem.

En åsyn, som den tidens kyrkobesökande hade, var kyrkoplikten. Den försiggick under högmässan. Den till kyrkoplikt dömde låg på knä på den s. k. tjufpallen. Denna ställdes på stora gången under orgelläktaren. Kvinnor drogo schaletten tillsamman

framför ansiktet, och männen hade mössan att dölja sig med. Prästen gick fram till den dömde och höll till honom eller henne en förmaning. Hvad som sades, minnes jag ej. Lika ofta sågs i den botgörandes ansikte trots eller likgiltighet som ånger och bedrövelse. En känsla, som väl ofta fanns hos dem, som undergingo denna utställning, var nog förargelse öfver, att så många personer skulle i framtiden kunna känna igen dem: en olägenhet vid kommande skälmstycken. Känslan hos flertalet af dem, som bevistade uppträdet, var antagligen: »Jag tackar dig, Gud, att jag ej är såsom denne publikan.»

Om det allmänna *hälsotillståndet* vid skolan kan jag ej döma. En gängse sjukdom var frossan, både i skolan och i mitt hem. Det var en vanlig sak, att någon under skoltimmarna fick ett frossanfall och måste gå hem, eller att en eller annan var borta bestämnda dagar, de ordinarie frysdagarna. Det var en ihållig och utpinande sjukdom. Glåmigt och blekt ansikte, blå läppar och blå naglar samt starka skälfningsar voro frysstadiets kännetecken. Sedan kom en brinnande feber, som upplöstes i en ymnig svettning. Därefter var man kry igen, jämförelsevis taget, ty pojkkryhet och håg voro nog ansenligt minskade under de månader, som sjukdomen kunde vara. Mjolk var allvarsamt förbjuden för frosspatienter, och potatis var misstänkt. Potatisen hade ännu ej fullständigt besegrat sina vedersakare. Den ansågs särskildt förorsaka skrofler.

Ett annat lidande, som förekom långt oftare, än det bort få göra, var skabb. Man liksom skändes för den åkomsten. Men skammen skulle dock rättare hafva tillfallit dem, som hade att bota sjukdomen, än gossarne eller deras hem. Äfven vårdade hem voro ej trygga därför. Två gånger under min skoltid hade jag den vedervärdiga sjukdomen. Den framkallas, såsom alla människor nu veta, af ett djur, som gräfver sig in i huden och där lägger sina ägg. Huden i vecken mellan fingrarna remnade, och öppna sår uppkommo. Man måste gå med handskar, och dessa fastnade i de variga sårytorna. Den läkare, som skötte mig, när jag första gången hade åkomsten, behandlade den såsom en invärtes sjukdom, och detta var då det vanliga behandlingssättet. Sjukdomen sades bero på orening af blodet, och detta skulle därför renas genom förtäring af svafvel. Svaflet inrördes i sirap och äts med sked. En spilkum med detta mos stod framme, så att den sjuke när som helst kunde taga sig en sked. Det skulle varit synnerligt motbjudande saker, som af en pojkgom icke då fördrogos, när de hade en sådan följeslagare. Det var ej små kvantiteter svafvel, som på detta sätt lurades in i patienternes magar. Hur det onda häfdes, begriper jag ej; att det ej skedde genom svafvelätningen är säkert. Förmodligen smordes något på såren. Andra gången sköttes jag af en annan läkare, och han botade saken inom ett par dagar genom att borttaga djuret och låta smörja såret med salfva.

En viktig del af en gosses uppfostran är den, som han med sina ögon och öron inhämtar utanför både hem och skola. Under vistelsen ute lefver han i det allmänna skicket atmosfär. — Hvad såg och hörde en gosse då ute? — Det kan ej förnekas, att råheten var förvånande stor. Den är det nog ännu, särskildt hvad svordomar angår. Svenskarne äro en svärjande nation; men det var än värre förut. De långa, hiskliga, utarbetade formulären fyllde en dryg del af talet. Men långt farligare var, att, efter hvad det tycktes, intet band af den allmänna anständigheten lades på friheten att påtvinga ovilliga öron och villiga det fräckaste våld. Stockholms hamnar besöktes ännu då mest af segelfartyg. Deras lossning och lastning kräfde mycket folk. All uppvindning och halning skedde under sång, d. v. s. under skrämandet af rent af förfärande visor. Det var ej sjöfolket, som däri utmärkte sig, utan hamnbefolkningen: sjäarne och hamnbusarne.

De senare voro ett nu försvunnet släkte. Höljda i trasor, som lämnade halfva bröstet eller halfva ryggen naken, barfota, gula och pussiga i ansiktet och i ständigt halfrus, krälade de, tre, fyra man vid ett arbete, som en ensam arbetare, ordentligt betalad och född, utför bättre och på kortare tid. Fylleriet var den allmänna olyckan, icke ensamt arbetsklassens. Hvarje gästgivaregård i landet var krog, och ragglande karlar voro alldaglig syn på gator och landsvägar. En handräckning, som nu vedergälles med en 10- eller 25-öring, betalades med en sup eller flera.

Ett allmänt ordstäf var: »Hvad gör icke tysken för pengar och svensken för en sup?» Det svenska skicket ansågs hedersammare än det tyska.

* * *

Det klagas nu för tiden af så många öfver ungdomens tilltagande veklighet. Jag tror ej på befogenheten af denna jämmer. Har ej i alla tider den gyllene åldern varit detsamma som den förgångna, samtiden varit kopparåldern, framtiden detsamma som katastrof. Det har ju alltid varit docerande tanters af båda könen käraste ämne. De nu varande femtioåringarne klaga öfver tidens förfall och ungdomens försämring, och när denna ungdom når 50 år, gör den på samma sätt. Det är mänskligt, löjligt och förlåtligt att så göra; men ej blir det därför vist och rättvist. Denna klagan har, tror jag, i alla tider förgat de unga och hos dem minskat förtroendet för de äldres rättvisa och visdom.

Voro *sederna* hos ungdomen bättre förr än nu? Voro *osederna* mindre och färre? — Jag vet, att stygga saker bedrefvos, styggare, än man skulle kunna tro, som aldrig kommo till föräldrars eller lärares kändedom. Min erfarenhet är, att föräldrar och lärare alltför mycket tro sig känna sina barns och sina lärjungars inre lif och, Gud bättre, äfven deras yttre lif. Hvad veta vi människor egentligen om hvarandras själstillstånd och känslöföfattning? Hvad barnen älska, det lära äfven föräldrarne sig älska, och jag anser det vara bättre, såsom det nu är.

Mitt slutomdöme, i största blygsamhet uttaladt, är: vår tids ungdom får för lifvet bättre afsedda kunskaper, än vi fingo. Detta, hvad vetandet beträffar. Hvad sedligheten hos ungdomen förr och nu angår, antar jag, att den i det hela taget är sig lik. Jag har hört icke docerande människor stilla och allvarligt yttra den öfvertygelsen, att allting nu är sämre, kunskaper och seder. Jag kan förstå, huru man kommer till denna öfvertygelse, men jag kan ej dela den. Dock, inga illusioner! Hvad Laertes anser sig böra säga sin syster Ofelia beträffande prins Hamlet, det gäller om alla tiders ungdom och sättet att den behandla:

»Var aktsam!
Den bästa säkerhet i fruktan bor,
ty ungdomsblod är värre, än man tror.»

Och den, som icke längre är ung, har daglig anledning att för sig upprepa Göthes ord:

»Hör' auf doch mit Weisheit zu prahlen, zu prangen,
Bescheidenheit würde dir löblicher stehn;
Kaum hast du die Fehler der Jugend begangen,
So musst du die Fehler des Alters begeh'n.»

* * *

Det första intryck af naturens skönhet, som jag minnes, går tillbaka till sex eller sju års ålder. Jag satt en klar vårafton vid öppet fönster och såg öfver Mälaren förbi Strömsborg till Norrmalm och Kungsholmen. Klockan ringde 7 i Klara. Tornet och hu-

sen lyste bjärt i det röda solljuset, och fönsterrutorna
brunno. De klara och stilla klocktonerna öfver det
stilla vattnet talade till mitt hjärta. Huru många
generationer Stockholmsbarn hafva ej på ett något så
när liknande sätt fått den första väckelsen af kärlek
till sin förunderligt sköna födelsestad!

